

I. FEJEZET

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

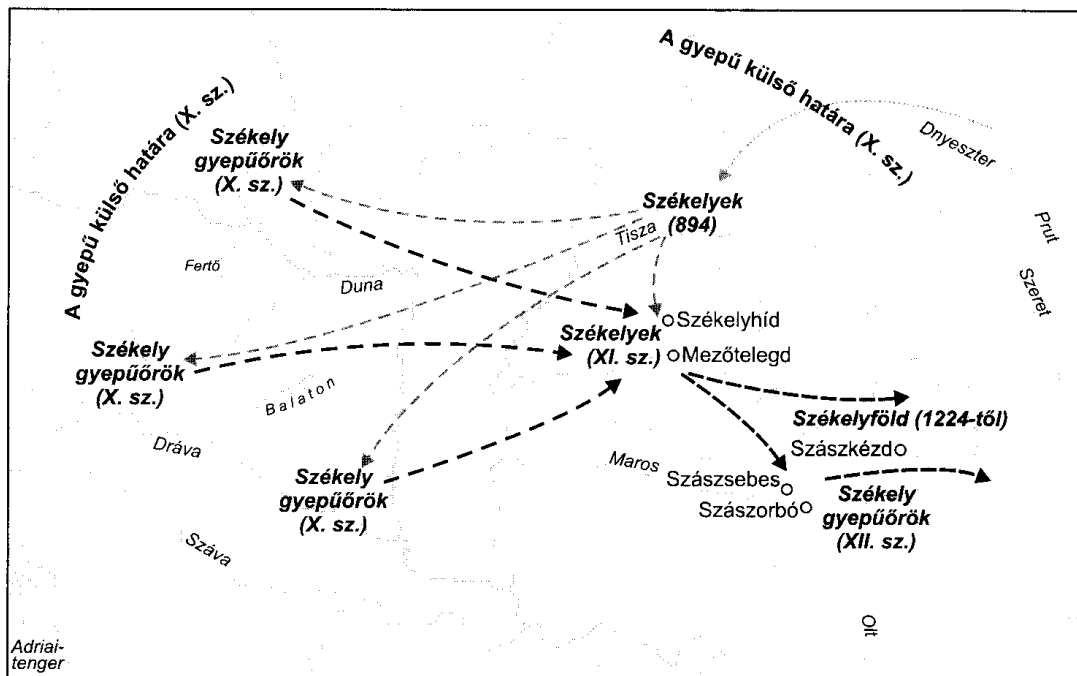
1. A székelyek eredettörténete

A székelységnek, a magyar nép egyik csoportjának az eredetét a tudománynak még nem sikerült tisztázni. Az eredetkutatások során több elmélet alakult ki: a kettős honfoglalás elméletét magukénak vallók szerint a székelyek már a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében voltak. A másik elmélet szerint a székelyek annak a három kabar törzsnek a leszármazottai, amelyek még a honfoglalás előtt Etelközben csatlakoztak a honfoglaló magyarsághoz. A székelyeket egyes kutatók a honfoglalás pillanatában még létező avar töredékek leszármazottainak tekintik, mások a gepidák utódait vélik bennük megtalálni. Egy további elképzelés szerint a honfoglaló magyarság, mint minden nomád nép, a vándorlás során hozzájuk csatlakozó csoportokat maga előtt tolt, letelepedéskor pedig gyepű-, határvédő funkciókat ellátó csapatokat szervezett belőlük. A letelepedés után ezekből az elemekből és a helyi őslakosokból, akik között lehettek avarok is, szervezték meg a székelységet (*siculi*). Először a nyugati határszakaszon, a mai Sopron környékén kellett határvédő funkciót ellátniuk. Egy másik csoportjuk délen a Dráva-Száva vonalát védte.

A XI. században telepítettek székelyeket a mai Nagyvárad környékére, a történelmi értelemben vett Erdély nyugati kapujához (ezt Telegd, Székelyhíd településnevek bizonyítják), mert egyre gyakoribbá váltak a keleti nomád népek (kunok, besenyők) támadásai. A XII. században Dél-Erdélybe a déli határszakasz védelmére telepítettek székelyeket a mai (Szász)-Sebes, (Szász)-Kézd és (Szász)-Orbó környékére. A végleges településterületüket, a mai Székelyföldet 1224-ben érték el királyi rendeletre (*I. ábra*). Helyükbe Dél-Erdélybe szászokat telepítettek, így alakult ki Szászkézd, Szászsebes, Szászorbó. A sebesi székelyek alapítják meg Sepsiszéket, a kézdi székelyek Kézdiszéket, az orbóiak pedig Orbaiszéket. A telegdi székelyek nagy valószínűséggel Udvarhelyszéket alapították meg.

A székely társadalom mindennapi élete az Árpád-korban szorosan összefonódott a gyepű- és határvédő funkcióval. A középkor folyamán fokozatosan kialakult szokásjog, szabályok a privilégiumokkal együtt összetett közigazgatási rendszert, önszabályozó rendet hoztak létre. A székely nemzetnek, rendnek a kialakulása már jóval a modern magyar nemzet születése, 1848 előtt megtörtént.

1. ábra

A székelyek megtelepedése a Kárpát-medencében

Az 1457. évi kápolnai unióban, ahol a három erdélyi rend, a magyar, a szász és a székely szövetséget kötött, a székelység már különálló rendként, nemzetként szerepelt. A „rend” szó is utal arra, hogy elsősorban jogi különállásról volt szó, amely a kápolnai unió időpontjára kikristályosodott. A sajátos jogállás, privilégiumok kovácsolták össze a különböző közigazgatási egységeket a „hét szék” (Csík-Gyergyó-Kászon, Udvarhelyszék, Sepsiszek, Kézdiszek, Orbaiszek, Marosszek, Torda-Aranyoszek) népességét egységes székely nemzetté. A rendi nemzet alapjait nem a nemzeti öntudat és a Magyar Királysághoz való politikai kötődés, hanem a mindennapi közösségi élet, az ehhez szükséges erőforrásokhoz való hozzáférhetőség szabályai, valamint a közteherviselés teremtette meg. A jogszabályok nem az uralkodó és alattvalója, az állam és polgára viszonyát rendezték, hanem tulajdonképpen a székelység, mint közösség autonóm működésének alapját biztosították (Imreh, 1983). Ez a rendszer a különböző jogintézmények fokozatos, az élet által diktált változásával olyan stabilnak bizonyult, hogy jóval túlélte saját fénykorát, amely egyrészt napjainkban is megnyilvánul a különállást, önmeghatározást bizonyító regionális öntudatban. „Az akkori szervezett fejlődést a helyi közösségek és a természet közötti viszony határozta meg” (Kolumbán, 1994). A székely lét a jogrend és a privilégiumok alapján elsősorban életformát jelentett.

2. A székely közigazgatási rendszer és autonómia történeti változásai

A székely közigazgatás kialakulásának kezdete egy időre tehető a székelység végleges letelepedésével a Keleti-Kárpátok nyugati lejtőin, a különböző medencékben. A letelepedést, a közigazgatás rendszerének kialakulását nagyban befolyásolta a terület földrajzi tagolódása. A székely székek területi kiterjedése már a középkor folyamán állandósult, az önálló Erdélyi Fejedelemség korában sem módosult. A belső közigazgatás tagolódása azonban változott annak függvényében, hogy az egyes „fiúszékek” (kisebb térségek) gazdasági fejlődésüknél fogva az önállósodás milyen fokát tudták kiharcolni.

A gazdasági értelemben vett problémák tulajdonképpen már az Erdélyi Fejedelemség kialakulásakor jelentkeztek. A magyar állam 1541-ben három részre szakadt, az állam szuverenitását, a magyar államiságot százötven éven keresztül az Erdélyi Fejedelemség jelképezte. Az állam számára leszűkült az adóztatható terület és a népesség nagysága. Az állam gazdasági fenntartásához, a töröknek fizetett adó biztosításához, a hadsereg finanszírozásához szükség volt a székelység jövedelmének megadóztatására is, ami a korábbi adómentesség (az önkéntes hadviselés fejében) fokozatos felszámolásához vezetett. Ugyanakkor a harcmodor megváltozásával a székelység elvesztette korábbi katonai szerepét, amely a középkorban privilégiumainak, az önrendelkezésnek a záloga volt. A kötelező, saját költségen való hadba vonulás és a közteherviselés már meghaladta a régióban rejlő gazdasági lehetőségeket. A székely önkormányzati rendszer a fejedelemség idején formálisan érvényben maradt, a gyakorlatban azonban sokat veszített súlyából. A fejedelmek igen nagy gondot fordítottak arra, hogy lehetőleg a szabad választás látszatával, de ha kell, akkor az erélyes közbeavatkozás árán is a székely közigazgatási egységek (székek) vezető tisztségeibe lojális embereik kerüljenek.

A török függőség alól való felszabadulás után, a Habsburg-uralom kezdetén az I. Lipót által kibocsátott Diploma Leopoldinum megfogalmazta a székely szabadságjogok tiszteletben tartását. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoztak ezután is (*Szádeczky-Kardos*, 1993). A Lipót-féle diploma székelyekre vonatkozó része képezte volna az adómentesség alapját az Erdélyt kormányzó Gubernium megalakulása után is. Az akkori politikai körülmények között erről azonban szó sem lehetett, a bécsi udvar törökellenes háborúi sokba kerültek. Így a székelyek adómentessége csak papíron létezett, mivel a törökellenes hadműveletek súlyát Bécs igyekezett az újonnan felszabadított területekkel megosztani. A pénzadónál nehezebb terhet jelentett az idegen katonák beszállásolása, s azok eltartásához szükséges természetbeni

szolgáltatások előteremtése. Az egyenes adó mellett se szeri, se száma nem volt a különböző alkalmakkor, különböző céllal kivetett rendkívüli pénzbeli hozzájárulásoknak.

A székely társadalomra nehezedő gazdasági, politikai és morális nyomás a XVII. század utolsó éveire egyre fokozódó ellenállást eredményezett, amelynek következtében a székelyek a Rákóczi-szabadságharc támogatói lettek. A Rákóczi-szabadságharc idején az erdélyi hadsereg részeként tartják számon a székelység katonai alakulatait, a „százakat” vagy „századokat”. Ezek az erdélyi hadsereg jól körülhatárolt, legszilárdabb egységei voltak, és őrizték a széki szervezési kereteket. A százakat falvanként szervezték. A szék nagyságától függően változott a százak száma is, de lényeges különbségek mutatkoztak az egyes székek századainak nagyságában.

A székelység a Rákóczi-szabadságharctól remélte, hogy régi szabadságjogait teljes mértékben visszaállítják, és csak katonáskodással tartoznak majd az államnak szolgálni. Ezek az elvárások azonban nem teljesültek. A szabadságharc bukása után az ország a korábbi laza török függőségből magas fokú szervezettséggel igazgatott birodalomba került. Lényegesen felerősödött a Habsburg Birodalomban az integrálódási folyamat, jelentős mértékben csökkent a Habsburg-hódítást megelőző időszakban Erdélyben fontos szerepet játszó autonóm gazdasági, társadalmi és politikai intézmények szerepe, köztük a székelység évszázadokra visszanyúló sajátos közigazgatási rendszerének az ereje.

Erdélyben a partiumi részekkel együtt a XVIII. század elején 28 vármegye és megyei típusú törvényhatóság működött. A Székelyföldön öt székely szék minősült törvényhatóságnak: Udvarhely-, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Maros-, Aranyos- és Sepsikézdi-, Orbaiszék (az utóbbi három alkotta Háromszéket). Udvarhelyhez, az anyaszékhez tartozott Keresztúr és Bardóc fiúszék. Az anyaszéket az 1722. évi összeírás idején Székelyudvarhely mezőváros, Oláhfalva és Zetelaka kiváltságos települések mellett 80 falu alkotta. A fiúszékek a székek mellett léteztek, mint nem teljesen önálló, de bizonyos fokú közigazgatási és bíraskodást gyakorló közigazgatási egységek (2. ábra).

Csik-Gyergyó-Kászonszék több egyenrangú székből (nem fiúszékből, mint Udvarhely esetében, hanem egyenrangú társszékekből), földrajzi szempontból egymástól jól elhatárolt területi egységből állt. A társszékek Felcsík-, Alcsík-, Gyergyó- és Kászonszék voltak. Az egyenrangúság formális kifejezéséként a XVIII. század első felétől Csík-, Gyergyó- és Kászonszéknek hívták. Csíkszéket Felcsíkra és Alcsíkra Csíkszereda, a törvényhatóság egyetlen mezővárosa osztotta. Az 1700-as évek elején Felcsíknak húsz, Alcsíknak tizenhat, Gyergyónak tíz és Kászonnak négy faluja volt. Gyergyó fiúszék központja Gyergyószentmiklós nem a széki közigazgatásnak köszönhette kiemelkedését, hanem piac-körzetének és az örmény lakosság városfejlesztő szerepének. Az örmények az

1600-as évek végén az erdélyi fejedelem engedélyével telepedtek le Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Erzsébetvárosban és Szamosújváron. Kereskedelmi tevékenységük révén nemcsak a fenti települések, hanem egész Erdély gazdasági fejlődéséhez jelentős mértékben hozzájárultak.

2. ábra

A székely székek a XVIII. század, elején



Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Vármegye vagy szék határa; 3 – Társ- vagy fiúszék határa; 4 – Székelyföld; 5 – Szászföld; 6 – Vármegye.

Háromszék neve szerint is három szék, Sepsi, Kézdi és Orbai egyesüléséből jött létre a XVI. század második felében. Sepsiszékhez két mezőváros, Sepsiszentgyörgy és Illyefalva, valamint harminchárom falu tartozott, Kézdiszékhez is két mezőváros, Kézdivásárhely és Bereck, valamint harminc falusi település, Orbaiszékhez tizenhét falu tartozott. A XV. században Erdővidék kilenc faluja saját bírósági szervezetet harcolt ki magának, Miklósvárszék néven Sepsiszék fiúszékévé vált.

Marosszékhez tartozott Nyárádszereda mezőváros és százhuszonhét falu. Marosvásárhely (régiben Székelyvásárhely) mint szabad királyi város jogilag nem tartozott a székhez, de annak közigazgatási székhelye volt. A szék közigazgatásilag egységes jelleget mutatott, 1731–1732-ben területét bíróságilag két részre osztották, két al- vagy viceszéket működtetve.

Aranyosszékhez Felvinc központtal huszonkét település tartozott. Területe túl kicsi volt ahhoz, hogy közigazgatási és bíraskodási szempontból több részre tagolódjon, ezért egységes maradt.

A székek önkormányzatukat az évszázadok folyamán kialakult intézményhálozzal és hatáskörrel gyakorolták. Az önkormányzatiság fő szerve a kettős – bíraskodási és közigazgatási – szerepet betöltő közgyűlés volt. Az igazságszolgáltatást több szinten, először a királybírók előtt, a vármegyéken a partiális székek nevezett vice- vagy alszékeken és a derékszéken bonyolítják le (*Pál-Antal*, 2001). A bíraskodás mellett a választott királybírók feladata volt a végrehajtási és igazgatási ügyek intézése.

A Habsburg-uralomnak az Erdélyi Fejedelemségre történt kiterjesztése az XVII–XVIII. század fordulóján a közigazgatás területén gyökeres változást eredményezett. A kezdeti időszakban az osztrák uralom nem érintette formálisan a törvényhatóságok működését, belső igazgatását. A bécsi hatalom azonban vezetési stílusából, felfogásából adódóan más követelményeket érvényesített az újonnan megszerzett tartományokban. A központi rendeletek, intézkedések az udvarhoz történő egyre szorosabb kötődést, alárendeltséget szolgálták, ezek nyomán a törvényhatósági szervek feladatai bővültek, ám hatáskörük szűkült. A székely önkormányzat legfőbb szervének, a közgyűlésnek (*congregatio generalis*) a hatásköre közigazgatási és bíraskodási jellegű maradt.

Az önálló székely közigazgatás a következő nagy érvágást 1763–1764-ben szenvedte el, amikor Mária Terézia rendeletére a Keleti-Kárpátok vonalán Csíkban, Háromszéken, Udvarhelyszék Bardóc fiúszékében erőszakkal megszervezték a székely határőrséget. A határőrezredek felállításának következtében ezekben a székekben az armalistákat, a lóföket és a gyalogokat határőrökké nyilvánították, gyakorlatilag kivonták őket a „székek” hatásköréből, a továbbiakban a határőrvidéki katonai közigazgatás alá tartoztak. Ezzel a rendelkezéssel a fenti székek elveszítették fennhatóságukat lakosságuk több mint fele fölött (*3. ábra*).

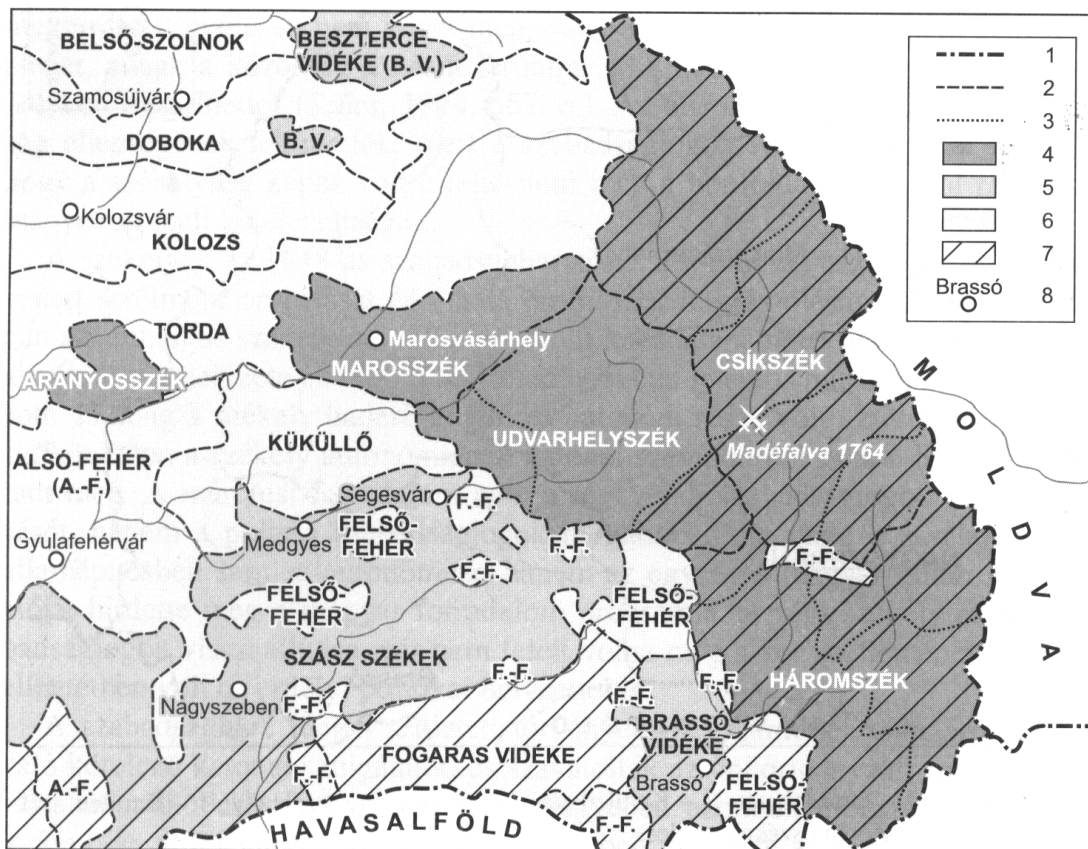
Azokon a területeken, ahol megszervezték a határőrséget, kettős közigazgatás épült ki. A határőrök a katonai közigazgatás alá tartoztak, a „provincialisták” a széknél maradtak. A falvakban is kettős eljáróság alakult ki, külön bírókkal és külön esküdtekkel.

A fejedelemség korától kezdve egészen napjainkig a székelység túlélésre rendezkedett be. A katonáskodással járó kötelezettségek és a közteherviselés együttesen jelentős mértékben gyengítették a székely társadalom és a régió

megtartó erejét. A madéfalvi veszedelem néven ismert 1764. évi vérengzés után általánossá vált a kivándorlás a Kárpátokon túli területekre, a mai Csángóföldre.

3. ábra

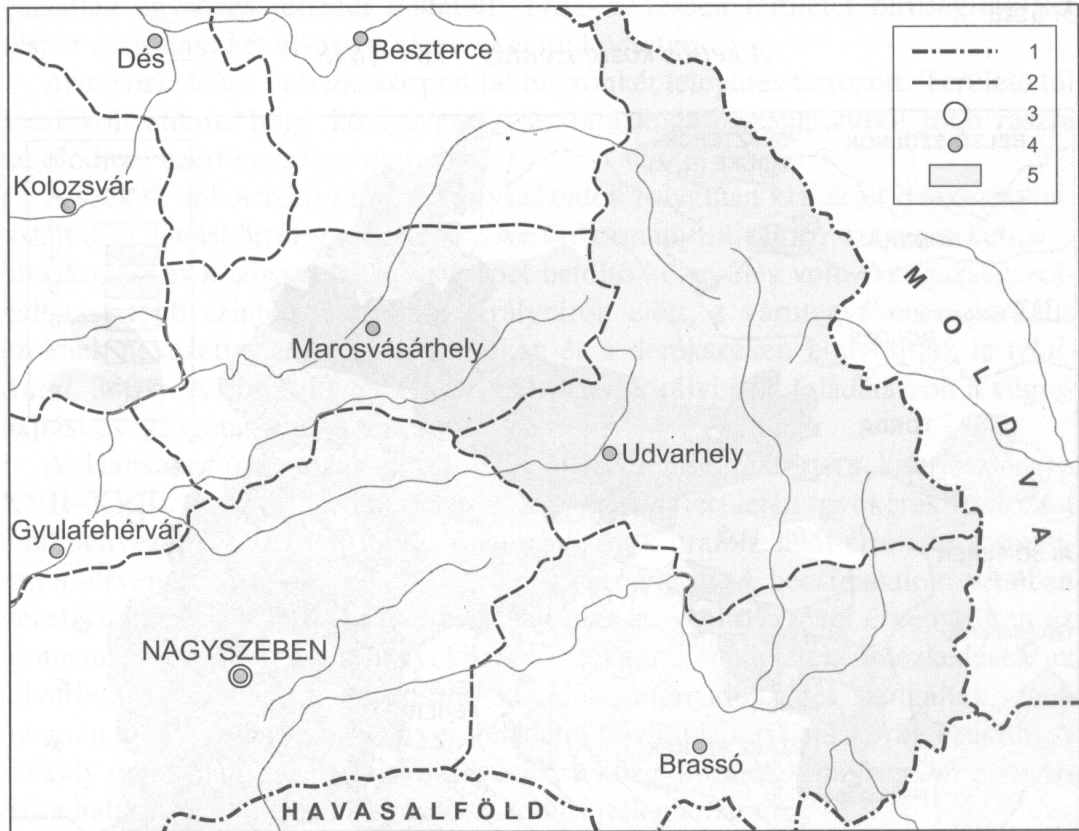
A kettős közigazgatás, 1764–1848



Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Vármegye vagy szék határa; 3 – Társ- vagy fiúszék határa; 4 – Székely szék; 5 – Szász szék; 6 – Vármegyék; 7 – Határőrvidék; 8 – Szabad királyi város.

II. József rendeletére 1783-ban újabb közigazgatási átszervezésre került sor. Erdélyt a „három nemzet” önkormányzati rendszerét biztosító közigazgatási határok mellőzésével tíz kerületre osztották. A kerületek élére Bécs által kinevezett királyi biztos került. A Székelyföld autonómiájáról az intézkedést követő időszakban nem beszélhetünk, mert a területi autonómia az önálló közigazgatásra épült. Három évvel később a rendszert tovább szigorították, 1786-ban a központi hatalom ellenőrzésének a fokozására a tizenegy erdélyi vármegyét három kerületbe szervezték (4. ábra).

4. ábra

A székelyföldi területek közigazgatási besorolása 1786-ban

Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Kerülethatár; 3 – Tartományi székhely; 4 – Kerületi székhely; 5 – A történelmi székek területe.

II. József halála után a Székelyföldön is követelték az általa hozott reformok eltörlését, a közgyűléseken azonban egyre inkább a nemzeti retorika érvényesült. „Az 1780-as évek második felében és főleg 1790 – II. József halála – után a haza már nemcsak Siculiát, az előjogok képzelt bástyájába bemerevedett Székelyföldet jelenti, a nemzet pedig már nem csak a székely rendi natiót” (Hermann, 1994, 113. o.). A Székelyföldön is megfigyelhető az ellentmondás a régi előjogokhoz való ragaszkodás és a polgári átalakulás követelményei között. A polgári fejlődés érdekében hozott reformok sok esetben gátolták a régi előjogok érvényesítését és döntő módon hozzájárultak a modern, polgári nemzet kialakulásához.

Ezzel magyarázható, hogy a székelység a modern magyar nemzetbe ellentmondás-mentesen tudott betagozódni, megtartva kettős identitását: a magyar

nemzet szerves részének, de privilégiumaiból, jogállásából adódóan ezen belül különállónak tekintve magát.

A kettős katonai és polgári közigazgatás a határőrvidéken 1848-ig működött. Az 1848-as események alkalmával még sikerült egyszer összehívni Agyagfal - vára a „Székely Nemzetgyűlést.” Berzenczey kormánybiztos felhívásának modelljét a régi székely törvények szolgáltatták, amelyek előírták, hogy „aki a meghirdetett gyűlésen nem jelent meg, vagy a hadba hívó parancsnak nem tesz eleget, annak a közösség a házáat lerontja, s ha házában ellenszegülőt elfogta, helyben megölhette” (Szűcs, 1974, 657. o.). Az ellenszegülőt a székely szabadság ellenségének tekintették, mert a szabadságjogok fenntartása attól függött, hogy a székelység képes volt-e teljesíteni még a honfoglalás korából ráhagyományozott hadi kötelezettségeit.

A székelyek az 1848-as szabadságharctól elsősorban az osztrákoktól elszenvedett sérelmeik orvoslását és a határőrrendszer felszámolását remélték. 1848-ban az archaikus székely modell már alkalmazhatatlan, eljárt felette az idő, mert a székelység helyzete az utóbbi másfél száz évben jelentős mértékben megváltozott. 1711-ig a székely haderő önálló és autonóm része volt az erdélyi hadnak, ezt követően a székely autonómiának katonai szempontból csak a töredéke maradt meg. A márciusi forradalom nem a régi rendi szabadságjogok visszaszerzését, hanem a polgári szabadságjogok meghonosítását tűzte a zászlajára. Az államépítésben sem az autonómiák, hanem az egységes magyar állam koncepcióját hirdette meg a magyar forradalom programja. A régi székely rendi szabadságjogok visszaállítása már nem felelt volna meg a kor szellemének, és éles ellentétben volt az erdélyi politikai helyzettel is.

A szabadságharc idején született törvények megszüntették a határőrségben való kötelező katonai szolgálatot, és szavatolták az önkormányzati rendszer zavartalan működését, a közteherviselés jegyében azonban megszűnt az alanyi jogon járó adómentesség (ennek következtében már hadi szolgálat fejében nem lehetett igényt tartani az alanyi jogon járó adómentességre).

Az 1848-as szabadságharc leverése után a Bach-korszakban, az önkényuralom idején újra korlátozták az önkormányzati rendszer működését. A neoabszolutizmus idején a hagyományos közigazgatási egységeket, így a székely székeket is felszámolták. Erdélyt hat katonai kerületre osztották. Székelyföld nagy része az udvarhelyi kerületbe tartozott. A közigazgatást nagymértékű centralizmus és bürokrácia jellemezte, a fontosabb funkciókba, az udvarhoz közel álló, lojális hivatalnokokat helyeznek. A helyi előljárókat a kerületi parancsnok vagy katonai kormányzó nevezte ki.

1854-ben a közigazgatást az osztrák modell szerint szervezték át. Erdélyben a korábbi hat katonai körzet helyett tíz kerületet és 79 járást alakítottak ki. Marosvásárhely és Székelyudvarhely kerületi székhely rangjára emelkedett. A Szé-

kelyudvarhelyi kerületben Csíkszereda, Gyegyószentmiklós és Székelykeresztúr járási székhelyek voltak, Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely a Brassói kerület hasonló nevű járásainak voltak a „központjai”. Aranyosszéket a kolozsvári kerülethez csatolták, a járási székhely Torockón, Bágyon, majd Felvincen volt.

Az 1867-es kiegyezés után újra visszaállították a széki önkormányzat különböző intézményeinek a hatáskörét. A közigazgatás modernizálását két újabb törvény biztosította, amelyek a települések jogállását szabályozták. Az 1870:42-es törvény a szabad királyi és más kiemelten kezelt városokat a vármegyékkel együtt törvényhatóságként határozta meg, ennek nyomán kiemelt közigazgatási önállóságához jutottak. Az 1871:18-as községi törvény szabályozta a rendezett tanácsú városokat, valamint a kis és nagy községeket. Az önálló székekre épülő közigazgatás, önkormányzat egészen 1878-ig működött, amikor országos érvénnyel a korábbi különleges jogállású területeket (Székelyföld, Szászföld, Jászság, Kunság) betagolták a magyar vármegyrendszerbe. A történelmi Székelyföld területén négy vármegye jött létre: Udvarhely, Csík, Háromszék és Maros-Torda (5. ábra). Ez a közigazgatási rendszer 1918-ig maradt fenn. Az öt székely vármegye mind területét, mind népességét tekintve viszonylag kiegyensúlyozott képet mutatott. Népességszámuk 114–187 ezer fő között szóródott. A vármegyék lakosságának kétharmada magyar, egyharmada román volt. Udvarhely és Csík vármegyékben a magyar népesség aránya meghaladta a 85%-ot. A Székelyföld urbanizációs mutatója az országos átlag felét tette ki (1. táblázat).

1. táblázat

A Székelyföld fontosabb adatai, 1900

Vármegye	Terület, km ²	Népesség, ezer fő	A népesség nemzetiségi megoszlása, %				A városi népesség aránya, %
			magyar	román	német	egyéb	
Csík	4 572	133,1	85,5	13,4	–	1,1	9,5
Háromszék	3 829	133,3	81,9	17,1	–	1,0	11,0
Maros-Torda	4 144	186,8	58,1	36,9	2,5	2,5	17,6
Torda-Aranyos	3 396	160,9	21,7	76,0	–	2,5	8,4
Udvarhely	2911	113,9	95,3	2,4	1,7	0,6	9,0
Összesen	18 852	728,0	65,2	32,2	1,0	1,6	11,5

Forrás: A történelmi Magyarország atlasza és adattára alapján.

1920-ban a trianoni békediktátum következtében Erdély a Partiummal és a Székelyföld Romániához került. Az új román területi beosztás eltörölte az évszázadok során kialakult, a gazdasági és kulturális sajátosságoknak megfelelő megyehatárokat, és úgy módosította azokat, hogy a kisebbségek aránya a megye

lakosságában csökkenjen. Tiszta magyar falvakat román többségű megyéhez csatoltak, a Székelyföld peremvidékén fekvő román falvakat pedig a székely megyék részévé tették. Ezzel sikerült elérni, hogy a korábban magyar többségű Maros-Torda megyéből 1930-ra román többségű megye lett.

A második világháború idején Székelyföld Észak-Erdéllyel együtt újra Magyarország része lett. A rövid, mintegy négyéves magyar közigazgatás alatt az 1918 előtti megyehatárokat állították vissza.

A második világháborút lezáró párizsi békeszerződés Észak-Erdélyt Romániának ítélte, Székelyföld újra román fennhatóság alá került. Az 1948-as alkotmány a két világháború közötti közigazgatási rendszert szervezte újjá.

5. ábra

A székely vármegyék 1878-ban



Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Vármegyehatár; 3 – Megyeszékhely; 4 – A történelmi székely területe.

3. Lassú polgárosodás

A XIX. század hetvenes éveiben a székelyföldi városok nagy része falusias jellegű volt, lakói első generációs városlakók voltak, akik a környező falvakból telepedtek be.

A klasszikus értelemben vett polgári társadalom csak a XIX. század végén és a XX. század elején jelent meg a Székelyföldön. A polgárosodásban nagy szerepe volt a vasúthálózat kiépítésének. A közlekedés korszerűsítése és intenzitása azt eredményezte, hogy a régió kitörhetett szinte teljesen elszigetelt helyzetéből. A vasúton új eszmék, életmód, divat jutott el a Székelyföldre, valamint az ipar és a kereskedelem erősödésével, a közigazgatási intézmények megjelenésével egy vékony értelmiségi elit szerveződött, amely tudta biztosítani a polgári társadalom működését.

Az új iparágak, intézmények szervezésére szakemberek érkeztek a Monarchia különböző területeiről, magukkal hozva a polgári értékrendet. Így a Székelyföldön, ha szerényebb keretek között is, de kialakult az ország fejlettebb városaira jellemző közélet. A városi élet jellemzője volt a különböző egyletek, egyesületek működése. Ezek nagyrészt a kiegyezés után alakulnak tudományos, közművelődési, művelődési, kereskedelmi-ipari, ifjúsági, jótékonyági, önszegélyező, közegészségügyi céllal. Minden városban működött kaszinó, nőegylet, olvasókör, tűzoltó egylet, műkedvelő színtársulat, korcsolya egylet. Az 1900-as évek elején Székelyudvarhelyen 29, Sepsiszentgyörgyön 27, Marosvásárhelyen 41 egyesület működött.

A polgári társasági élet része volt az ismeretterjesztés és az önképzés, amellyel a város értelmiségi elitje valójában egymás közötti tudástranszfert valósított meg. A társadalmi élet olyan szokásokat diktált, amelyek elengedhetlenné tették az írni-olvasni tudást. Ezt a folyamatot támogatta egyre több napi- és hetilap megjelenése. 1907-ben Marosvásárhelyen tizenkilenc sajtótermék, ezek közül hét politikai napilap, de Csíkszeredában is – a maga alig harmadfél ezer lakosával – hét hírlap és egy szaklap jelent meg (*Pál, 2001*).

Az aktív polgári élet ellenére a székelyföldi polgárság nem képviselt nagy erőt és befolyást az országos ügyekre. A polgári réteg nagyrészt a köztisztviselők, tanerőkből és kisiparosokból tevődött össze, nem képviselt tőkeerőt, mint az ipari-kereskedelmi városok nagypolgársága.

A székelyföldi polgárosodás tulajdonképpen a korszak által kívülről diktált gazdasági-társadalmi fejlődés, utolérési kényszer eredménye. A szerves, helyi erőforrásokon alapuló polgári fejlődésnek a gazdasági és a foglalkoztatottsági szerkezet miatt nem voltak meg az esélyei.

A birtokviszonyok a helyiek számára már eleve nem biztosítottak lehetőséget a nagy tömegben való piacra termelésre, a tőkefelhalmozásra, nem alakulha-

tott ki a vállalkozók kritikus tömege, ami alapját képezhette volna az erős polgári társadalom kialakulásának, annak ellenére, hogy a szomszédos Szászföld és az erdélyi vármegyék nagyobb magyar városai a polgárosodás mintáját nyújtották. A régió polgárságának nagy részét, Marosvásárhely kivételével, a köztisztviselői réteg alkotta.

A korabeli települések, a városhálózat szállítási, közlekedési, kulturális infrastruktúrája nem volt összhangban a polgárosodás követelményeivel.

4. Városfejlődés a Székelyföldön

Az első székelyföldi városok megalakulása a magyar királyság centrumtérsegeihez viszonyítva legalább két-háromszáz évvel későbbre datálható. A terület a Kárpát-medence keleti védelmi övezete volt, ezért a városiasodást elősegítő hospesek elsősorban a központi területek védettebb és kereskedelmi szempontból fontosabb településein telepedtek le. Az első városi kiváltságokat Luxemburgi Zsigmond idején bocsátották ki. Feltételezhető, hogy ezt megelőzően már léteztek városok, függetlenül attól, hogy a közigazgatási, kereskedelmi vagy katonai funkciók domináltak egy település várossá nyilvánításában. A különböző székelyföldi városok között mindig létezett különbség a gazdasági befolyás, a városiasodottság és kiváltságok tekintetében.

A városiasodásban és a jogi szempontból való várossá válás folyamatában a székelyföldi városok esetében is a kereskedelmi funkciók domináltak. Ezt bizonyítja a városnevekben megjelenő, vásártartásra utaló elnevezés (Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Csíkszereda, Nyárádszereda). A különböző forrásokból egyértelműen bizonyítható, hogy a városi rang szoros összefüggésben volt a vásártartás jogával. A többi székely város, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós és Székelykeresztúr esetében az urbanizáció szorosan kötődött a vásártartáshoz.

A XVI–XVII. században az erdélyi fejedelmek különböző kiváltságok megadásával igyekeztek a Székelyföldet is bekapcsolni a fejedelemség belső és tranzit kereskedelmébe. Barót, Erdővidék központja Bethlen Gábor idején kapott kiváltságot, ennek ellenére nem sikerült városi rangra emelkednie. Az 1700-as évek közepén Barót, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Zabola rendelkezett vásártartási jogokkal.

A székelyföldi városok esetében is érvényes az az általános megállapítás, hogy vegyes funkciót tölthettek be egy szűkebb régió életében, de a kereskedelem és az ipar volt a legfontosabb a városi funkciók közül. E városok esetében is megfigyelhető, hogy a régió központjaként működtek, vonzáskörzetükkel és

népességük nagyságával kiemelkedtek a többi település közül. A XVIII. század második és a XIX. század első felében is elsősorban kisebb régiók piacközpontjaként szerepelnek, ahol a környező vidék, falvak lakossága eladhatta termékeit, beszerezte az alapvető ipari cikkeket és nem utolsó sorban információt cserélhetett. A városok között verseny bontakozott ki a kiváltságok megszerzéséért, ami a XIX. század második felében is folytatódott.

A Székelyföld földrajzi tagoltsága, a medence jelleg, az egyes települések egymástól való távolsága nagyban hozzájárult egy-egy térség központjának kialakulásához. A városok a lóháton megtehető napi 60 km-es táv szabálya szerint helyezkednek el. Csíkszereda–Gyergyószentmiklós (54 km), Csíkszereda–Székelyudvarhely (51 km), Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy (65 km), Csíkszereda–Kézdivásárhely (60 km), Székelyudvarhely–Gyergyószentmiklós (55 km), Székelyudvarhely–Sepsiszentgyörgy (67 km). Marosvásárhely az egyetlen város, amelynek legközelebbi városi szomszédja 100 km-re helyezkedik el. Ennek következtében Marosvásárhely más fejlődési utat járt be, mint a többi város. A székelyföldi városhálózat tehát a korabeli közlekedési normáknak megfelelően alakult ki, a központi helyek egymástól nagyjából azonos távolságra helyezkednek el.

A városhálózat fejlődése szoros összefüggésben volt a „székek”, mint közigazgatási egységek szerveződésével. Az egyes központok már a széki közigazgatás megszervezése előtt kialakulhattak, mert a székek nagy része a már létező központi helyről kapta a nevét (Csíkszék, Kézdiszék, Udvarhelyszék, Sepsiszek). A székek központjai, az egyes mezővárosok már a középkorban közigazgatási-bíráskodási funkciókat láttak el. Itt székelt a királybíró, aki katonai, közigazgatási és bírói jogosultságokkal rendelkezett, valamint a székgyűléseket is itt tartották (*Benkő–Demeter–Székely*, 1997).

A székely városok közül Székelyudvarhely emelkedett ki, mint a székely főkapitány székhelye és királyi udvarhely, valamint itt volt a székelység legfőbb törvényszéke és a főesperesség. A másik város, Marosvásárhely nemcsak a szomszédaitól való nagyobb távolság miatt járt be eltérő fejlődési utat. 1385-ben már ferences kolostor telepedett ide, 1616-ban Bethlen Gábor kiváltságlevelével egyedül kapott szabad királyi városi rangot az egész Székelyföldön. A város fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy Mária Terézia 1754-ben ide helyezte át Medgyesről a Királyi Táblát, az Erdélyi Fejedelemség törvényszékét.

A XVIII. századig a közigazgatásnak nem volt állandó székhelye, a gyűléseket rendszerint a főbb tisztségviselők lakóhelyén tartották. Mária Terézia közigazgatási és bírósági reformjainak köszönhetően kezdték el felépíteni a széki közigazgatás székházait (1733-ban Székelyudvarhelyen, 1745-ben Marosvásárhelyen).

A Mária Terézia által 1764-ben elrendelt székely határőrezredek szervezése a városfejlődésre jótékony hatást gyakorolt. Három székely határőrezredet hoztak létre, a huszárezred központja Sepsiszentgyörgy lett, a két gyalogezredé Csíkszereda és Kézdivásárhely. A székelyföldi városok versenyében a három városnak előnyt jelentett, hogy a régióon belül katonai központokká váltak, mert ez jelentős útépitéseket eredményezett, a város belső életében tisztikar állandó jelenlétét és oktatási intézmények működtetését biztosította.

Az 1848-as szabadságharc leverése után a Habsburg Birodalom területén elkezdődött a közigazgatás átszervezése és modernizációja. Az önkényuralom időszakában a katonai kerületi parancsnokok nyomására épül ki első alkalommal a székelyföldi városok rendőrsége és csendőrsége. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás különválasztása, a modern bírósági rendszer megteremtése, a határőrvidék felszámolása a városok fejlődését is elősegítette. A közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a pénz-, bank-, és hitelügyek, az oktatás és a gazdaság területén ekkor indult el a Monarchia megerősítése. A neoabszolutizmus idején központi rendelet hatására gyorsan elterjedtek a birodalom nyugati felében már működő intézményi formák, közigazgatási, gazdaság szervezési technikák. A járási és kerületi központok adóhivatalok, törvényszékek székhelyei is voltak. A XIX. század végén négy törvényszék működött a Székelyföldön: Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, Kézdivásárhelyen és Székelyudvarhelyen. A törvényszékek működése is hozzájárult az egyes városok központi szerepének erősödéséhez.

A dualizmus kori városfejlődés tényezőinek sorában visszaszorult a kézműipar és felértékelődött a modern ipar városképző szerepe. Ennek ellenére a Székelyföldön, mivel a királyi Magyarország és egyben az Osztrák–Magyar Monarchia perifériáján helyezkedett el, a kézműipar szerepe nem mérséklődött. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy a székely kisiparosok vevőköre főleg a Román Királyság kereskedőiből állt. A Romániával folytatott vámháború (1886–1893) megpecsételte a székely kisipar sorsát, azok a kisiparosok, akik tovább működtek, műhelyüket áthelyezték a Kárpátokon túlra. Ezt követően a gyáripar megjelent a városokban, de igazi ipari centrum – Marosvásárhely kivételével – nem alakult ki. A dualizmus korában a székelyföldi városok fejlődésének motorja a polgári közigazgatás, az állami bürokrácia centrumigénye, a különböző intézmények hálózatának a kiépítése volt.

A törvényhatósági és rendezett tanácsú városokat szabályozó törvény megjelenése után megmaradt városok fejlődését nagymértékben befolyásolta, hogy főleg a megyeszékhelyeken összpontosult a közigazgatási hivatalok nagy része: a vármegye törvényhatósága, a törvényszék és az ügyészség, a telekkönyvi hivatal, az állami építészeti és erdészeti hivatal, az adóhivatal, a pénzügyigazgatóság, a számvevőség, a tanfelügyelőség, a posta-, telefon- és távirdahivatal.

Gyergyószentmiklós és Kézdivásárhely főleg a Moldvával folytatott tranzitkereskedelemből profitált. Az intézmények számának növekedése a városi hivatalnokréteg bővülését eredményezte. Ennek tagjai nagyrészt az ország centrumteréseiből származtak, és magukkal hozták az értelmiségi, polgári életmód jellemzőit. A székelyföldi hivatalnokréteg lakosságon belüli aránya országos szinten, sőt az erdélyi átlaghoz képest is magasnak számított: Székelyudvarhelyen 10,9%, Marosvásárhelyen 6,9%, Csíkszeredában 6,4%, Kézdivásárhelyen 6,0% és Sepsiszentgyörgyön 4,7% volt.

A dualizmus korában a lakosságnak a katonasággal szembeni viszonya teljesen megváltozott. Korábban a városok igyekeztek minél kevesebb terhet vállalni, 1867 után a katonaságot az urbanizációt elősegítő tényezőnek és jövedelemforrásnak tekintették, elsősorban azért, mert állami forrásokból finanszírozták azt.

A városok a belügyminisztériumban versengtek a különböző katonai létesítmények letelepítéséért, ennek következtében az 1910-es népszámlálás adatai szerint a katonaság aránya a kereső lakosságon belül magas volt: Marosvásárhelyen 14,3%, Csíkszeredában 9,5%, Székelyudvarhelyen és Kézdivásárhelyen 5—6% között alakult.

A központi szerep erősödése, a közintézmények gyarapodása és a népesség növekedése ellenére legtöbb város építészeti és infrastrukturális (csatornázási, közművesítési) szempontból falusias képet mutatott. 1910-ben csatornázás csak Marosvásárhelyen volt, más városokban csak a tervek készültek el. A XIX. század végén a lakóházak még nagyrészt fából épültek, a XX. század elején az emeletes házak aránya alig érte el néhány város esetében a tíz százalékot. A negatív jellemzők ellenére a dualizmus korának második felében épültek ki a mai értelemben vett történelmi városközpontok, létesültek a fontosabb reprezentatív középületek. A századfordulón minden városnak volt legalább egy közparkja, az utcákat és köztereket fásították, és gondot fordítottak a kiránduló-, fürdőhelyek kiépítésére is. Erre az időszakra tehető a Szeredai-fürdő, Zsögödfürdő (Csíkszereda), Sugásfürdő (Sepsiszentgyörgy), Fortyogó (Kézdivásárhely) és Szejkefürdő (Székelyudvarhely) kiépülése, amelyek elsősorban a pihenni vágyó városi lakosság igényeit elégítették ki.

A dualizmus második felében jelentős mértékben megszorodtak a különböző oktatási, kulturális intézmények, és megerősödött a civil szféra. A kiegészítést követően minden városban két-három nyomdát alapítanak.

Összegzésként megállapítható, hogy a XV. században kialakult és az önálló erdélyi állam idején, a fejedelmek által adományozott kiváltságoknak köszönhetően megszilárdult székelyföldi városhálózatot a dualizmus korában érte a legnagyobb változás. Más régiók városhálózatához hasonlóan a Székelyföldön is megfigyelhető a városhierarchia változása, attól függően, hogy az adott kor-

ban a kiváltságok, a kereskedelmi, a közigazgatási vagy a katonai funkció előtérbe kerülése volt a fejlődés záloga. A század elején az ütemes fejlődés sem tudta eltüntetni a regionális különbségeket. (1900-ban Erdély lakosságának 12,7%-a lakott városokban, Dél-Erdélyben, a szász területen 22,1%, míg a Székelyföldön csak 11,5%.

5. A Székelyföld gazdasága és társadalma a dualizmus korában

5.1. Termelő ágazatok

A dualizmus kori sajtó lapjain, a kereskedelmi és iparkamarák évkönyveiben, egyes pártok programjaiban, országgyűlési felszólalásokban állandóan felszínre került a Székelyföld elmaradottságának problémája. Beszéltek, írtak a Székelyföld elszigeteltségéről, gazdasági kérdéseiről és a székely lakosság nagymértékű kivándorlásáról. E problémák megoldását a korabeli társadalom főként a székelyföldi vasúthálózat kiépítésétől várta.

A székely lakosság nagy része földműveléssel foglalkozott annak ellenére, hogy a Székelyföld nagy részét erdőség és legelő borítja. A XIX. század végén a szántóterület aránya Csík megyében 14,4%, Háromszék megyében 22,9%, Maros-Torda megyében 28%, és Udvarhely megyében 25,4% volt. A szántóterület nagy része gyenge minőségű, művelési technikája elmaradott volt, jelentős területek maradtak ugaron. Míg Erdélyben átlagban 31%-os volt az ugaron hagyott földek aránya, addig Csík megyében elérte az 52%-ot. A századfordulón a földdel rendelkezők 50%-ának öt holdnál kevesebb földje volt, az agrárnépesség közel harmada pedig a teljesen földnélküliek rétegébe tartozott (*Egyed*, 1968).

Az így kialakult munkaerő-felesleget az iparnak kellett volna alkalmaznia. A székelyföldi ipart elsősorban a kisipar jellemezte, amelyet az osztrák, cseh és magyar nagyipari vállalatok versenye, illetve a Romániával nyolc évig tartó vámháború is végzetesen érintett. A székelyföldi kisiparosok elvesztették késztermékeik évszázados piacait, és megkezdődött a kisipar hanyatlása, egyes iparágak meg is szűntek. A nagyobb üzemeket néhány szeszgyár, fűrésztelep, a marosvásárhelyi cukor- és bútorgyár, a sepsiszentgyörgyi szövőgyár és dohánygyár, a szentkeresztbányai vasgyár képviselte. Ebben az időben szűnt meg a bükszádi üveggyár, a parajdi gyufagyár, a nagybaconi és fülei vashámor, valamint a balánbányai rézbánya, elsősorban a közlekedési infrastruktúra (vasút) hiánya miatt.

A székelyföldi városok fejlődését a XIX. század elejéig stagnálás jellemezte és elsősorban közigazgatási és kereskedelmi központok maradtak. A négy me-

gyesékhely lakossága 1870–1890 között mindössze 3863 fővel szaporodott. Az 1890-es népszámlálás szerint Marosvásárhelynek 14 575, Sepsiszentgyörgynek 5665, Székelyudvarhelynek 6414, míg Csíkszeredának 1789 lakosa volt.

Ezt a negatív gazdasági képet némiképp ellensúlyozta a fa- és ásványvíz-kereskedelem fellendülése, főleg a Gyergyói-medencében. Fontos kereseti forrást jelentett az állattenyésztés és a szarvasmarha-kereskedelem, főként Csík megyében, ahol nagy kiterjedésű legelők tették ezt lehetővé.

A XIX. század második felétől fokozatos fejlődés mutatkozott a turizmus kibontakozása terén, elsősorban Borszákon, Tusnádon, Előpatakon, Szovátán, valamint Homoródon. E fürdőhelységek évenként pár ezer vendéget fogadtak, főként Romániából. A nagymértékű munkaerő-felesleg következtében a Székelyföldről erőteljes elvándorlás indult meg. 1888–1890 között csak útlevéllal mintegy 29 465 fő hagyta el a Székelyföldet (*Egyed*, 1968). A hivatalos adat azonban nem tükrözi a valóságot, mivel a határ menti székely falvakból a zöldhatáron átvezető utat választották a legtöbben. Nem lehet pontosan meghatározni, hogy mennyien hagyták el örökre szülőföldjüket és mennyien tértek vissza. 1913-ig hivatalosan 50 ezer kivándorlót tüntetnek fel az adatok.

A XIX. század második felében fogalmazódott meg a „székely akció” gondolata, amely Baross Gábor és utóda, Lukács Béla kereskedelmi miniszterek kezdeményezésére 1890-től szervezett keretek közé került. E programban a székely munkások elsőbbséget élveztek a hazai munkalehetőségek tekintetében, a székely gyerekeket pedig az ország ipari központjaiba küldték mesterséget tanulni. Kezdeményezték a háziipar fejlesztését, ugyanakkor tervbe vették a székely ipar és az állattenyésztés fellendítését is. A régió problémáinak megoldását azonban elsősorban a székely vasúthálózat kiépítésétől várták.

A XIX. századvégi állapotok Csík vármegyében pangó mezőgazdaságról, az ipar, kereskedelem hiányáról tesznek tanúságot. Az 1891. évi felmérések alapján Csík vármegyének 185 ezer hold rétje, 153 ezer hold havasi legelője, az összes szántóföld 137 ezer hold, ebből a megmunkálatlanul hagyott terület, az ugar 73 ezer hold volt. A termőföld 53%-a megfelelő eszközök és tőke hiányában parlagon maradt.

A régió iparilag a mezőgazdaságnál is rosszabbul állt. Két szeszgyár – Kozmásön és Gyergyószentmiklóson – működött. Ezekon kívül Csík megyének volt két sörgyára – Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson –, egy faárugyára, amelyben, a lakosság szakképzetlensége miatt idegenek dolgoztak. Bányászattal is foglalkoztak, de a tőke és a kereskedelem hiányában jelentős veszteséggel.

A Székelyföld egy másik lehetséges pénzforrását a fürdők jelentették, amelyek messze földön híresek voltak gyógyvizeikről és tiszta, egészséges levegőjükről. Nehéz megközelíthetőségük miatt azonban kevés látogatót vonzottak.

A kereskedelem alapvető terméke a faáru és a borvíz volt. A szállítási lehetőségek hiányában a régió határain kívülre nem szállítható árukat vásárokon értékesítették. Az árak magasak, a lehetőségek elenyészőek voltak. A piacra nagy mennyiségben érkezett, de rossz minőségű, olcsó osztrák iparcikkek sok mesterember elől vették el a kenyeret.

Az egyes ágazatokat jellemzően egy-két személy vagy csoport monopolizálta, nem alakulhatott ki egészséges verseny. Az a közkeletű felfogás, hogy elég egy helységnek egy, legfeljebb két már meglévő asztalos-, cipész-, csizmadia-, szabó-, kovácműhely stb., sokakat kitelepedésre ösztönzött.

A magyar kormány és a civil szervezetek kezdeményezésére és támogatásával iskolákat alapítottak, kurzusokat szerveztek, képzőköröket indítottak, amelyekre ösztöndíjakat hirdettek meg, ahol a szakszerű gazdálkodással, állattenyésztéssel, az ipargazdasággal ismerkedhettek meg a székelyek. A támogatók ugyanakkor nem érintették a közlekedés fejlesztését, vagy egyszerűen nem volt érdeklődés a Székelyföldet behálózó vasutak létesítésére. A képzés önmagában nem bizonyult célszerű megoldásnak. Azok a székely lányok például, akik ösztöndíjak segítségével elvégezhettek a fonodatanfolyamot, az elsajátított ismereteiket nem tudták hasznosítani, mert nem létezett fonoda. Az ipari képzést befejezettek számára nem voltak gyárak, a mezőgazdaság és állattenyésztés korszerű módszereinek alkalmazásához nem voltak felszerelések. Az ország más térségeiben bevezetett ipari és mezőgazdasági innovációkat a Székelyföldön nem lehetett hasznosítani. A táj lakói nem voltak felkészülve a modernizációra, az elindított kezdeményezések pedig nem feleltek meg a régió adottságainak. Végző soron radikálisabb változásokra volt szükség, de a változásokhoz szükséges alapvető feltételekkel a helybeliek nem rendelkeztek.

A kivándorlás első hullámában napszámosok hagyták el a Székelyföldet, akik a mezőgazdaságban és az építkezéseken vállaltak munkát. A munkavállalók többnyire Romániába és Bessarábiába mentek, mert ott nagyobb csoportokban, lazább felügyelet alatt, magasabb napi bérért dolgozhattak. Nagy részük télire hazatért, de sokan megtelepedtek. Új hazára leltek a munkára kivándorolt cselédek, béresek, mesteremberek, az értelmiségiek közül is sokan, mert a romániai megélhetési viszonyok kedvezőbbek voltak a székelyföldinél. A legtöbb kivándorló a 25 éven aluli korosztályból került ki: fiatal lányok, akiket a magasabb bérek csábítottak idegenbe, és akik nagyobb részben kint is maradtak. Konkrét adatokkal a székely népvándorlásról nem rendelkezünk, mert ismeretlen azoknak a száma, akik útlevél nélkül, illegálisan hagyták el az országot. Szervezett átszöktetésről is lehet beszélni, hiszen nem egy határ menti lakos fi-zetség ellenében, szekérrel vitte át Romániába a munkavállalót.

5.2. A pénzüzetek gazdaságfejlesztő hatása

A XIX. század közepétől az erdélyi, a székelyföldi gazdasági közgondolkodás sokat foglalkozott a hitel kérdésével. A pénz- és hitelrendszer fejlődése a Székelyföldön nemcsak a gazdaság fejlődését támogatta, hanem jelentős szerepet játszott a városfejlődésben is. A vidék urbanizációja több forrásból táplálkozott: volt, ahol a mezőgazdaság, de az igazán dinamikus városokban a kereskedelem, ipar, és nem utolsósorban a gazdaság motorjának számító pénz- és hitelrendszer kibontakozása serkentette leginkább a városfejlődést. A Székelyföld teljes egészében nem volt leszakadó régió, az erős konzervativizmus mellett a modernizációs fejlődés városi gócpontjai is megjelentek, e folyamatban a pénzüzeteknek jelentős szerepük volt.

A pénzüzetek korabeli szerepe nem korlátozódott csak a pénzügyi műveletekre, hanem aktív szerepet vállaltak iparvállalatok alapításában. A Székelyföld nem rendelkezett olyan tőkeerős iparos és nagykereskedő réteggel, gazdag nagybirtokosokkal, akik Erdély nagyobb kereskedelmi és ipari központjaiban a pénzüzetek részvényeseinek a társadalmi bázisát adták. Erdélyben a tőkefelhalmozás a gazdasági fejlődésben élen járó nagyobb városokban jött létre, egyben a városi civilizáció fokmérőjének is számított.

Az erdélyi gazdasági fejlődésnek megvoltak az etnikai vetületei, ez főleg a hitelrendszer struktúrájából tűnt ki. Brassó, mint nagyobb pénzügyi központ hiába volt földrajzilag közel Székelyföldhöz, hitellehetőséget csak a szászok kaptak, mert az értékpapírok zárt rendszerben forogtak. Az egyes etnikumokra a különböző hitelintézeti forma (magyar takarékpénztárak, román bankok, szász hitelszövetkezetek) volt a jellemző.

A hitelezés intézményesítésére a XIX. század második felében került sor. A korábbi feudális gazdaságban a hitel ritkán szolgált befektetési célokat, mert a természeti gazdálkodás, a saját fogyasztásra való termelés nem igényelt nagyobb befektetést. Az árutermelés terjedésével egyre inkább szükségessé vált a hitelintézetek rendszerének kialakítása. A modern hitelrendszer megteremtésével a régióon belül a korábban térben és társadalmilag zárt, lokális hitelrendszereket fokozatosan felváltotta az intézményesült bankrendszer. A tőkeszegény székelyföldi körülmények között a bankalapítás lehetséges módja a kis összegű megtakarításokat összegyűjtő takarékpénztárak alapítása volt. A Székelyföldön csak a kiegyezés után indult el az alapítási láz, az első szakemberek a régió fontosabb városaiban tíz pénzüzetet alapítottak (2. táblázat).

A hiteltőke szempontjából a székelyföldi városok – Marosvásárhely kivételével – a leggyengébben fejlett városok kategóriájában találhatóak a bankok és a takarékpénztárak tőkeereje szerint. Marosvásárhely az eléggé hitelintézet-hiányos Székelyföld pénzüzeti centrumává vált, banki vonzáskörzete a város

lakosságát hétszeresen meghaladó népességet vonzott, és ezzel az innovációs góccok sorában a legnagyobb vonzaskörzetet mondhatta magáénak (Gál, 1999).

2. táblázat

Pénzintézetek a Székelyföldön a XIX. század végén

Megnevezés	Intézetek száma	Részvény- és tartaléktőke, ezer korona	Betétek, ezer korona
Csíkszereda	2	367	2 182
Sepsiszentgyörgy	1	734	4 084
Marosvásárhely	5	4 084	15 997
Székelyudvarhely	2	646	4 838

Forrás: Egyed, 2002. 133. o.

Az 1880-as években a kis pénzintézetek kezdték uralni a vidéket, mert a nagyobb városi pénzintézetek az 1873-as válság után megszigorították a hitelezés feltételeit. A kisebb pénzintézetek bátrabban kölcsönöztek, mert akkor kezdték meg a működésüket.

A székelyföldi pénzintézetek hálózata a társadalom egyes rétegeinél elfekvő kistőkéket összegyűjtötte, de a belső pénzpiacot nem tudta kellőképpen bővíteni, a megfelelő forgalmi eszközök megteremtése nélkül nem alakulhatott ki a modern árucere-forgalom. A székelyföldi hitelhálózatban a mikro- és kisvállalatok voltak többségben.

A térség ipara lassan fejlődött, az építőipar azonban a városokban fellendült. Ez már összefüggésben volt a hitelrendszer működésével, ugyanis a rohamos építkezések, közhivatalok, bérházak építése nagyrészt az olcsó hitelnek volt köszönhető.

A kis vidéki takarékpénztárak egyre inkább a nagyobb bankok befolyása alá kerültek, gyakran egész térségek vagyonosabb társadalma adósodott el úgy, hogy abból már csak a föld egy részének vagy egészének elvesztése árán volt kiút. A székely kisbirtokos a 100-200 koronás váltóval vagy adóslevéllel megpecsételte sorsát, mert a földjáradékból nem tudta kifizetni a magas kamatlábat és a tőke háromszorosát.

A Székelyföldön általános volt, hogy a földhitel magas kamatait nem tudták fizetni, így a földeket elárverezték. Ez a jelenség is hozzájárult a kivándorláshoz. A modern hitelrendszer nem a székely kisember, hanem a tőke érdekeit szolgálta, ezáltal a kistulajdon pusztulásának és a nagytulajdon fejlődésének az eszközévé vált.

A negatív hatások ellenére a hitelrendszer meghonosodásával együtt járt a régió gazdasági struktúrájának átrendeződése, a gazdaság szerkezetének a módosulása. Az egyoldalú agrárkereskedelem relatív jelentőségének csökkenésével egyidejűleg lassú ipari fejlődés bontakozott ki, a nagyobb települések a városi funkciók szélesebb körét tudták megszerezni, megindulhattak a modernizáció útján.

5.3. A vasúthálózat kiépülése

A polgári átalakulás kezdetén a Székelyföld a Monarchia legkedvezőtlenebb helyzetben levő vidékei közé tartozott: periférikus helyzete, gazdasági elmaradottsága, a belső piac korlátozottsága, a hitelélet modern formáinak és a gyár-iparnak szinte teljes hiánya, a közlekedési viszonyok kezdetlegessége, a gyenge városhálózat gátolta a fejlődést.

A vasút építését nemcsak a korszak gazdasági követelményei gerjesztették, a közlekedés fejlesztése nem csupán a tőkés társadalom profitjának a megvalósítását biztosította, hanem kitűnő üzletnek is bizonyult. A korabeli tőkésosztály érdekei a vasútfejlesztést és a haladást preferálták. Rendkívül fontos volt az erdélyi vasúthálózaton belül a székelyföldi hálózat kiépítése, hiszen itt a gazdasági kultúra évtizedekkel maradt el a fejlettebb vidékektől. A gazdaságilag perifériára szorult Székelyföld összekötése a centrummal a kereslet és a kínálat összhangja miatt vált fontos kérdéssé. A hagyományos ágazatok sem fejlődhetek, a termelés bővítése, netán új tevékenységek meghonosítása a piacokra jutás hiányában nem volt elképzelhető. A Székelyföld ásványkincsekben gazdag vidékei vasút hiányában feltáratlanok maradtak, mert azokhoz még a tőkeerős társaságok sem tudtak hozzáférni. A vasút létesítését nemcsak a Székelyföld gazdasági fellendítése, a fővárossal és az Alfölddel való vasúti kapcsolat megteremtése sürgette, hanem a Romániával megkötött nemzetközi egyezmény is. Az 1891. évi XL. törvénycikkben jóváhagyott szerződés kötelezte a két országot, hogy 1897. november 17-ig üzembe helyezze a Gyimesi- és a Vöröstorony-szorosokon átvezető vasútvonalakat.

A Romániával való összeköttetés megteremtése nemcsak helyi, hanem országos érdek is volt. Fontos volt, hogy az ország keleti vasútjai ne végződjenek zsákutcában, hanem további fejlesztésben részesüljenek. A Romániával kiépítendő kapcsolat elsősorban a Fekete-tengerhez való kijutás miatt volt stratégiai jelentőségű.

A székelyföldi vasúthálózat fejlődése nem választható el Erdély és az Osztrák–Magyar Monarchia vasúthálózatának fejlődésétől, ugyanis a Székelyföld vasúthálózata az erdélyi hálózat szerves része, kiépülése meghatározta a

Székelyföld bekapcsolódását az Európában zajló társadalmi-gazdasági folyamatokba, valamint kapcsolatot teremtett a Kárpátokon túli területekkel is.

Erdély területén haladtak át azok az útvonalak, amelyek mentén élénk kereskedelem zajlott Európa nyugati és keleti vidékei, Európa belső területei között. Ezek az útvonalak Erdély változatos felszínéhez igazodva a nagyobb folyóvölgyeket követték. Az árutermelés és az árucseré-forgalom növekedése olcsó, tömeges és biztonságos szállítási hálózat kiépítését igényelte. A terepakadályokkal teletűzdelt Erdélyben a hajózásra alkalmatlan, szabályozatlan folyóvizek miatt a vasútépítés jelentett tényleges perspektívát, alternatívát. A Székelyföldnek a vasúti forgalomba való bevonásának gondolatát már Széchenyi István felvetette. Elképzelése szerint a vasút Arad–Gyulafehérvár–Tövis–Udvarhely–Ojtozi-szoros vonalon haladt volna. Ennek az útvonalnak a kiépítését sürgették 1851-ben a brassói román kereskedők is (*Imreh*, 1979). Az abszolutizmus korában a székely társadalom a Kolozsvár–Marosvásárhely–Brassó fővasútvonal kiépítését szorgalmazta. A magyar kormány azonban a Kolozsvár–Tövis–Brassó vonal kiépítése mellett döntött, de kilátásba helyezte a Kolozsvár–Beszterce, Brassó–Gyergyószentmiklós és a Maros-völgyi szárnyvonalak megteremtését is. A Székelyföld a keleti vasúthálózat kiépítése után mindössze csak egy, Marosvásárhelyig tartó szárnyvonalat kapott, amelyet 1871. november 29-én adtak át a forgalomnak.

A kiegyezés új fejezetet nyitott az erdélyi vasútépítés történetében is. 1867 és 1873 között, a gazdasági fellendülés éveiben a kedvező konjunktúra, a beáramló idegen tőke és a liberális gazdaságpolitika következtében a tevékenység felvirágzott. A kezdeti időszakban a vasútépítést az államilag biztosított magántőke finanszírozta, és az állam szabta meg a kiépítendő vonalak pontos irányát is.

A kiegyezés után gróf Mikó Imre közlekedésügyi miniszter vasútépítési elképzeléseiben a székelyföldi közlekedés fejlesztésének tervei is helyet kaptak. Az 1870-es évek válsága azonban a gazdasági fejlődés megtorpanásához vezetett. 1880 után enyhe növekedés, majd a század végén fellendülés jellemezte a gazdasági életet. A vasúti forgalom élénkülésében szerepet játszott a helyi érdekek érvényesítése is. A helyi érdekű vonalak kezdeményezésére legtöbbször a vidéki birtokosság, gazdasági és közigazgatási intézmények tették meg az első lépéseket. A tőke előteremtésében is részt vettek a helyi erők, egyének, városok, sőt szerényebb mértékben a falvak is (*Egyed*, 2002).

A vidéki vonalak tömeges kiépülése az egyes vidékek integrálódását szolgálta. Míg a Monarchia nyugati felében bármelyik település 30 km-es körzetében található volt legalább egy vasútállomás, a keleti vidékek gyér hálózata ezt a mutatót nem produkálta. A helyi érdekű vasutak építését az 1875. XLIV. törvény tette lehetővé, amelyet 1880-ban és 1888-ban újabb törvények egészítettek

ki, és a század utolsó két évtizedében egyre-másra épültek Erdélyben is ilyen vasutak. Noha a tőkét nagybirtokosok, vállalkozók, községek, megyék adták össze, e vasutak is a MÁV kezelésében voltak. Az 56 új helyi érdekű vonal közül néhány a Székelyföldön épült vagy azt is érintette. 1886-ban adták át a Marosvásárhely–Szászrégen vonalat.

A magyar–román megállapodás értelmében 1890 májusában megalakult a brassó–háromszéki helyi érdekű vasutak részvénytársasága.

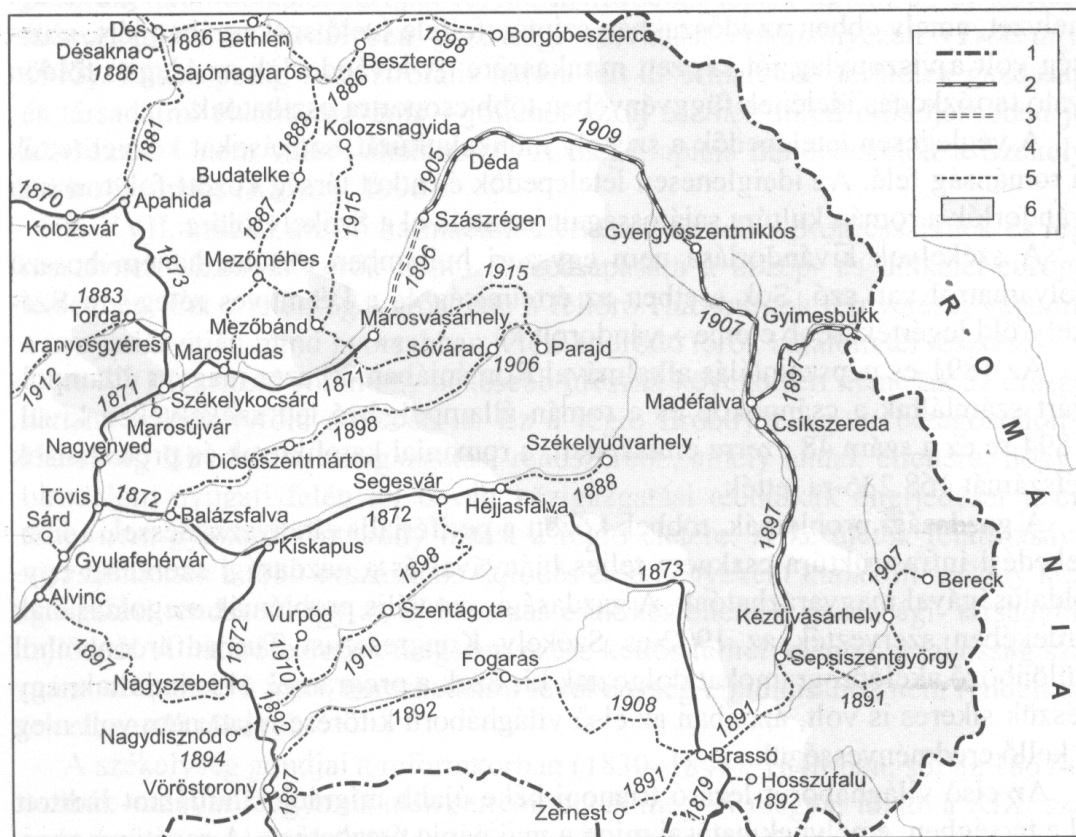
A háromszéki vasút első szakaszának, a Brassó–Sepsiszentgyörgy vonal megnyitására 1891 októberében került sor. A teljes Brassó–Kézdivásárhely közötti vasútvonal átadása pedig 1891 novemberében történt meg. Ekkor került sor a Térrét–Kovácsna szakasz megnyitására is.

1897 áprilisában a Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, ugyanaz év októberében a Csíkszereda–Gyimes völgye megnyitására került sor. 1898-ban két részletben a Kis-Küküllő mentén a Balázsfalva–Bonyha és a Bonyha–Sóvárad vasútvonalat nyitották meg, és ezzel a Székelyföld is bekerült az ország vasúti vérkeringésébe. A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara 1891. évi jelentése a gazdasági bajok és a kivándorlás fő okát még mindig az elzártságban, a tökeszegénységben és az ipar hiányában látta. Következésképpen a gazdaság fellendítésére önálló vámterület kialakítását és a Kolozsvár–Marosvásárhely–Székelyföld vasútvonal kiépítését szorgalmazta.

A székelyföldi vasút térszerkezetét vizsgálva látható, hogy a régió vasúti lefedettsége országos átlag alatti értéket képviselt, és a magyar vasúthálózat 21 ezer km hosszából Csík megyére alig 160 km vasút jutott.

A Székely Körvasúttal általában nem voltak megelégedve sem az utasok, sem az árutermelők, hiszen csak nagy kerülőkkel jutottak Csík, Gyergyó, Udvarhely termékei a fővonalakra és ezáltal a nagyvárosok piacaira. Ennek ellenére a fővonalakhoz kapcsolódó mellék (vagy szárny)-vonalaknak nagy jelentőségük volt a régió belüli és a régiók közötti személy- és áruforgalomban (6. ábra). A városok közötti kapcsolat megteremtésére (Székelyudvarhely–Csíkszereda, Székelyudvarhely–Gyergyószentmiklós, Csíkszereda–Kézdivásárhely, Székelyudvarhely–Sepsiszentgyörgy), a tranzverzális vonalak kiépítésére számtalan javaslat született. Az indítványok egyike sem valósult meg, a terveket elodorta az első világháború kitörése és az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása.

6. ábra

A Székelyföld vasúthálózatának fejlődése 1870–1915 között

Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – A székely körvasút újonnan épített vonala; 3 – Átépített HÉV-vonal; 4 – Csatlakozó fővonal; 5 – Csatlakozó HÉV-vonal; 6 – A történelmi székek területe.

5.4. Társadalmi, szociális problémák, kivándorlás

A Székelyföld és a Román Királyság közötti közvetítő szerepet leginkább a székelység töltötte be. A kivándorlást nagyrészt a gazdasági kényszer váltotta ki, amely érdekes módon 1867 után öltötte a legnagyobb méreteket, amikor a Magyar Királyság az Osztrák–Magyar Monarchián belül a virágkorát élte. A modernizáció jótékony hatása csak később jutott el a Székelyföldre és nem olyan mértékben, hogy meg tudta volna oldani a gazdaság strukturális problémáit. A migráció az 1886–1889-ig terjedő időszakban érte el a csúcspontját. Ebben a pe-

riódusban az Osztrák–Magyar Monarchia és a Román Királyság között vámháború zajlott, amely leginkább a román piacra termelő székelyföldi kisiparosokat sújtotta. A székelyek számára ugyanakkor vonzó volt a romániai gazdasági helyzet, amely ebben az időszakban szintén felfelé ívelő szakaszában járt, szükség volt a viszonylag jól képzett munkaerőre. A kivándorlók az idegen földön való tartózkodás idejének függvényében több csoportra oszthatóak.

A véglegesen letelepedők a székely munkakultúrát, szokásokat közvetítették a románság felé. Az ideiglenesen letelepedők és a két térség között folytonosan vándorlók a román kultúra sajátosságait juttatták el a Székelyföldre.

A székelyek kivándorlása nem egyszeri hullámban történt, hanem hosszú folyamatról van szó. Sok esetben az értelmiség és a kézműves réteg – a Székelyföld legértékesebb eleme – vándorolt ki.

Az 1891-es népszámlálás alkalmával Romániában 30 ezer magyar állampolgárt számláltak a csángókon és a román állampolgárrá lett székelyeken kívül. 1894-re ez a szám 48 ezerre emelkedett, a romániai katolikusok és protestánsok létszámát 168 236-ra tették.

A gazdasági problémák, többek között a perifériális elhelyezkedéssel, a közlekedési infrastruktúra csaknem teljes hiányával és a gazdasági szerkezet egyoldalúságával magyarázhatóak. A gazdasági, szociális problémák megoldásának érdekében szervezték az 1902-es Székely Kongresszust Tusnádfürdőn, ahol különböző akcióprogramokat dolgoztak ki. Ezek a programok el is indultak, egy részük sikeres is volt, azonban az első világháború kitörése miatt nem volt meg a kellő eredményességük.

Az első világháborút lezáró trianoni béke újabb migrációs hullámot indított el a térségben, amelynek hatásai mind a mai napig érezhetőek. A regáti magyarság sorsára vonatkozóan a két világháború közötti és a második világháború utáni időszak szintén szolgál fájdalmas tanulságokkal.

6. A modernizáció esélyei és buktatói

Az első modernizációs kihívással a Székelyföldnek a XVII. század végén kellett megküzdenie, amikor a nyugati keresztény hatalmak jelentős hadi sikereket értek el a Kárpát-medencében a Török Birodalommal szemben. A változások nem szorítottak csak a török által addig megszállt területekre. A felszabadító háború kiterjedt a független államként kezelt Erdélyi Fejedelemségre is, ahol több szempontból látványosabb módosulásokat idézett elő, mint az előbbi térségben. Súlyos következményekkel járt az is, hogy az 1690 előtti gazdasági-társadalmi viszonyok között élő Erdély, főleg a Székelyföld, a Habsburg-hódítás

révén az általános európai fejlődés sodrába került, de mivel messze mögötte volt a már Ausztriában is gyökeret eresztő modernebb gazdasági viszonyoknak, az elmaradottabb délkelet-európai régiók nem tudtak lépést tartani az új követelményekkel, s ez Erdélyben gazdasági sorvadást eredményezett (*Trócsányi, 1973*). Ennek pedig katasztrofális hatása lett az elmaradott területek gazdasági és társadalmi életére, ugyanis – jóllehet az új eszmék mind erőteljesebben jelentkeztek – nem váltak általánossá. A megállapítás mindenekelőtt a Székelyföldre érvényes (*Kosáry, 1990*).

A XVII. század utolsó harmadára érkezett az idő a progresszívnek és regresszívnek bizonyuló erők döntő összecsapására a közép- és délkelet-európai térségben. Ezt a jelenséget erősítette a feltörő Habsburgok térnyerése, valamint a hanyatlás útján mind gyorsabban lefelé sodródó török hatalom térvesztése.

A XVIII. század során egy békésebb időszak következett nemcsak az ország, hanem a Székelyföld életében is. Ez a régió Erdéllyel együtt betagozódott a Habsburg Birodalom közigazgatási rendszerébe, amely annak ellenére, hogy a birodalom nyugati felén jól bevált közigazgatási technikák elterjedését jelentette, nem gyakorolt jótékony hatást a régió életére. A kerületek felállításával megszüntették a több évszázados fejlődés eredményeként kialakult székely közigazgatási rendszert, így az új beosztás csak késleltette a gazdasági- társadalmi fejlődést. A határőrezredek megszervezése kettős terhet jelentett a lakosság számára, számottevő ipari, kereskedelmi tevékenység elindításához nem rendelkeztek elegendő tőkével.

A székelység gondjai a reformkorban (1830–1848), 1848-ban, sőt az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után sem oldódtak meg. A magyar állam a XIX. század végén a gazdasági fejlődés soha nem látott korszakát élte. Ennek ellenére a peremvidéken, Erdély keleti szegletében, a Székelyföldön a gazdasági problémák még mindig a több évszázados örökség jegyeivel küszködtek.

A dualizmus kori liberális gazdaságpolitika által diktált szabad verseny felkészületlenül érte a régiót. Az ősi jogok visszaszorulását, a hagyományok háttérbe szorítását eredményezte anélkül, hogy új, biztonságos lehetőségeket teremtett volna. A székelyföldi viszonyokra nehezen alkalmazható birtokrendezési törvények (arányosítás, tagosítás) elhúzódó, költséges folyamatát a telekkönyvi állapotok bizonytalansága nehezítette, amely egyben a helyes gazdálkodási rendszer meghonosítását akadályozta (*Balaton, 2002*). A birtokrendezés költségét a községeknek kellett fizetniük, sok esetben a birtok értéke még a tagosítás költségét sem érte el. Az új birtoktörvények a szabad erdőkitermelést, legeltetést számolták fel, ezek egyben gátolták a régió viszonyainak megfelelően kialakult állattenyésztés további folytatását. A helyi, a régióban termelt tőke hiánya, a külföldi és a helyi pénzüintézetek magas kamatú hitelei megnehezítették a mezőgazdaság korszerű fejlesztéséhez szükséges beruházásokat.

Az 1870-es évektől széles körben kifejtett társadalmi megmozdulás mutatott rá a székely kérdés állami támogatásának szükségességére. Első alkalommal a fővárosban, Budapesten élő székely származású, befolyásos emberek szerveződtek, 1875-ben megalakították a Székely Művelődési és Közgazdasági Egyletet. Civil szervezetként támogatták az iparos egyesületek tevékenységét, tanműhelyek és iskolák működését. A külső példa hatására a székelyföldi társadalom is mozgásba lendült, 1899-ben megalakították a Marosvásárhelyi Székely Társaságot, amely főleg szakmai kiadványaival hívta fel a figyelmet a régió problémáira. A társaság tagjai 1901-től szervezett körútjaik során az idegenforgalom fejlesztésére, munkaközvetítésre, gyermekvédelem megszervezésére, a székely ipar pártolására toborozták a támogatókat.

1901-ben a budapesti politikusok is megalapították saját székely társaságukat, amely szerepet vállalt a „Székely Kongresszus” előkészítésében. Ez a társaság lett a „székely lobbí” bázisa, amely a székely kérdést politikai hovartartozástól függetlenül támogatók érdekképviselői csoportja volt. A székely társaságokat, illetve mindazon szervezeteket, egyesületeket, amelyek a székely ügyet támogatták, 1904-től a Székely Társaságok Szövetsége fogta össze Marosvásárhely székhellyel. Az ernyőszervezetnek az alakulás évében már 40, 1910-ben 80 egyesület volt a tagja. A Székelyföld gazdasági-társadalmi problémáinak a feltérképezésére hívták össze az 1902–1913 között évente megrendezett közgyűléseket. Az 1902-ben Tusnádfürdőn szervezett Székely Kongresszus a különböző társadalmi-gazdasági gondokat elemezte és ezekre megoldásokat ajánlott. A térség problémáinak feltárása mellett kidolgozta mindazon javaslatokat, megoldási lehetőségeket, amelyek 1914-ig, az első világháború kitöréséig irányadóak voltak a régió fejlesztésével foglalkozó szakemberek számára.

Az 1902-es Székely Kongresszus munkaanyagából, javaslataiból átfogó képet kapunk a korabeli fontosabb gazdasági problémákról és ezek megoldására kidolgozott stratégiákról.

A kongresszus valójában modernizációs stratégiát vázolt fel 52 javaslat keretében. A kongresszus következményeként bontakozott ki a „székely akciónak” nevezett kormányprogram, amely a fejlesztések kiindulópontjának a tuskádi határozatokat tekintette. A székely akció keretében szervezett programokat külön miniszteri kirendeltség támogatta. Ezen túl az akció részét képezték a kormányzati és törvényhozó intézkedések, amelyek az egyes minisztériumok és a parlament szintjén születtek az 1902-es tuskádi kongresszus határozatainak a megvalósítására.

Az Igazságügyi Minisztérium székelyföldi osztályt szervezett a térség gazdasági-jogi problémáinak a megoldására, 1908-ban a birtokrendezés és telekkönyvezés procedúrájának a megkönnyítésére foganatosított intézkedéseket a földművelésügyi tárcával közösen. A Földművelésügyi Minisztérium is célirá-

nyosan támogatta törvényhozó munkájával a régió gazdasági fejlesztését. A térség gazdasági problémáival főleg a kereskedelmi minisztérium foglalkozott ipartámogatási program keretében, amely egy kidolgozott gazdasági stratégia mentén valósult meg. Baross Gábor kereskedelmi miniszter támogatásával jött létre 1890-ben a Székely Kereskedelmi és Iparkamara Marosvásárhelyen. A kamara különböző dokumentumaiban hívta fel a figyelmet, hogy átfogó és egységes székelyföldi ipari akcióra van szükség.

A Kereskedelmi Minisztérium 1893–1904 között egymillió koronával támogatta az iparoktatást a meglévő intézményekben. Fiataloknak biztosítottak munkalehetőséget állami üzemekben és magánvállalatokban. 1905-től már az volt a stratégia, hogy a fiatalok tanoncként otthon is képezhessék magukat. A szakmai és anyagi támogatással az ipar működtetését szolgáló intézményrendszer is igyekeztek fejleszteni, 1905-ig 13 ipari hitelszövetkezetet alapítottak és támogattak. 1905-ben „Ipari akció a Székelyföldön” címmel programot dolgoztak ki a térség ipari fejlesztésére. A háziipar terén a faipar, a szalma- és kosárfonás, a kő- és kerámia-, valamint a fonó- és szövőipar volt jelentős. A kisiparon belül az asztalosok, tímárok és csizmadiák képviseltek nagyobb fejlettséget.

A XX. század elején szervezték át a Székely Egylet által 1886-ban alapított Székelyföldi Iparmúzeumot. Feladata lett a minisztérium intézkedéseinek végrehajtása, a kisipar és a háziipar fejlesztése, az inasok képzésének szervezése, fürdők fejlesztése, az ásványvíz-kereskedelem és a külföldi cégek befektetéseinek támogatása, valamint a munkaerő-közvetítés. A tervek gyakorlatba ültetése sokat váratott magára, 1913-ban a kereskedelmi miniszter kinevezte székelyföldi iparfejlesztési biztosnak Bernády Györgyöt, Marosvásárhely város polgármesterét. Irányításával elindult a sokszor sürgetett székely iparfejlesztési program, azonban az első világháború kirobbanása miatt nem érhetett el látványos eredményeket.

A gazdaságfejlesztés terén a legnagyobb munkát a Földművelésügyi Miniszteri kirendeltség végezte. A kirendeltség által szervezett akció az anyagi segítségnyújtáson túl a régió önerőből való talpra állását támogatta a jövedelmező gazdasági, intézményi rendszer meghonosításával. A közvetlen segélynyújtás is csak a gazdálkodást fejlesztő intézkedések „hatékonyságát célozta, a mezőgazdaság belterjesebbé tételére, az állattenyésztés fejlesztésére, valamint a vidéki társadalom megszervezésére (közösségfejlesztésre) helyezte a hangsúlyt. Falusi gazdakörök szerveződtek, amelyek a segélyakciók befogadói és lebonyolítói voltak. A gazdakörök tevékenysége sokszínű volt: az előadások során a szükséges közigazgatási és jogi ismereteket közvetítették, nőknek gazdasági, háztartási, közegészségügyi és gyermeknevelési előadásokat szerveztek, szociális és alkoholizmus ellenes programokat indítottak.

1905-től a gazdakörök keretében „tanulmányutak” szervezésére is sor került, a különböző földműves iskolákba, a barcasági szászokhoz, távolabbi magyar községekbe utaztak a fejlettebb gazdálkodási technika elsajátítása érdekében. A fejlesztési program keretében nagy jelentőségük volt a háziipari tanfolyamoknak. A tanulmányok sikeres befejezése után nyersanyag és munkagép formájában is kaptak segítséget. Sok esetben a gazdakörökből fejlődtek ki a szövetkezetek. Az akció a hitelszövetkezeteket a kölcsönnyújtás mellett, különböző gazdasági feladatok ellátására is alkalmassá tette: a parcellázások megszervezése, a tenyészállatok beszerzésének a finanszírozása. Az Országos Központi Hitelszövetkezet Marosvásárhelyen és Brassóban létesített kirendeltséget. A fogyasztási szövetkezetek az infrastruktúra hiányosságából adódó kereskedelmi verseny mérséklése miatt szerveződtek a falvak saját kezdeményezésére, a kirendeltség támogatásával. Az értékesítő szövetkezetek előnyösebb értékesítési lehetőséget biztosítottak a székelyföldi termékeknek a Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezte által létesített marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi és sepsiszentgyörgyi fiókjain keresztül. Az MGVE a székelyföldi termékek értékesítésével, valamint a keresett cikkek beszerzésével csökkentette a régiónak a piacközpontoktól való távolságát. Ennek következményeként tisztességes verseny alakulhatott ki a kereskedők között, csökkentette az ügynökök szerepét, hozzájárult az árak kiegyenlítéséhez. A tejszövetkezetek alapításával 1903-tól a szarvasmarha-tenyésztést próbálta a kirendeltség jövedelmezővé tenni. Ezen szövetkezeti típus elterjedése hozzájárult a tejelő fajták honosításához, a tej értékesítése újabb kiegészítő jövedelemforrást eredményezett a gazdák számára. A kirendeltség a tejszövetkezetek szervezését anyagi és szakmai támogatásban részesítette, a tej feldolgozását és értékesítését pedig felügyelte. 1908-tól már megfigyelhető az állatbiztosító szövetkezetek alapítása. 1913-ban 237 szövetkezet létezett, amelynek felügyeletét a Magyar Kölcsönösségi Állatbiztosító Társaság marosvásárhelyi kirendeltsége látta el.

A korabeli modernizáció fontos tényezői voltak vidéken a gazdakörök és a szövetkezetek székhelyeként működő ún. népházak vagy szövetkezeti házak, amelyek a falu szellemi, társadalmi és gazdasági életének a központjai voltak. A korszerű gazdálkodási szakismeretek oktatására is nagy gondot fordítottak a földműves iskolák és a mintagazdaságok (Erdőszentgyörgy, Siménfalva, Illyefalva, Háromszék, Csíkszögöd, Marosfőszentpál) keretében.

A hitelfelvételi lehetőségek javítására a székely akció a váltókölcsönök helyett a hosszú lejáratú törlesztéses hitelkonstrukciók kialakítására törekedett (Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, Kis-Küküllő Vármegyei Takarékpénztár, Országos Központi Hitelszövetkezet).

A Román Királyságba való kivándorlás ellensúlyozására a kirendeltség foglalkozott munkásközvetítéssel is. Ezt a tevékenységet sok kritika érte, mert a ki-

vándorlás ellensúlyozása helyett a Székelyföldről való belső elvándorlást eredményezte, ezért 1909-ben abbahagyta a tevékenységét.

A székely akcióval számtalan sikeres és kevésbé sikeres fejlesztési program valósult meg a régióban. A korabeli gazdasági szakemberek az ipar hiányával magyarázták a gazdaság fejletlenségét. A sikeres ipartelepítéshez azonban korszerű infrastruktúrára, elsősorban vasúthálózatra volt szükség. Az infrastruktúra, a vasúthálózat kiépítése jó ütemben haladt, és ennek hatására a modernizáció rendkívül felgyorsult, a korabeli civilizációs vívmányok a Székelyföld városai-ban is megjelentek.

A dualizmus kori gazdaság- és városfejlődés nagy hiányossága ugyanakkor az, hogy a Monarchia és Erdély fejlettebb területeivel szemben a Székelyföldön Marosvásárhely kivételével új ipari központok nem alakultak ki. A XX. század elejére az iparfejlődés csirái jelentek meg, a folyamatos fejlődést azonban az első világháború és a trianoni békediktátum következményei megakadályozták.

A Székelyföldre a megkésett modernizáció és polgárosodás volt jellemző. A modernizáció elindításában a helyi erők gyengesége és a modern polgárság hiánya miatt jelentős volt az állam szerepe. Ezt bizonyítja az is, hogy székelyföldi városok csak az állami intézmények megjelenésével, új középületek felépítésével nyerték el a Monarchiára jellemző arculatot. A térség tökehiányára jellemző, hogy a vasutat is szinte teljes mértékben állami finanszírozással lehetett felépíteni, mert egyetlen befektető sem látott garanciát arra, hogy a székelyföldi gazdasági környezetben tőkéje megtérül.

Az első világháborút követő európai rendezés során a továbbfejlődés lehetősége csaknem teljes mértékben megszűnt. A román hatalom elsődleges célja Moldva és Havasalföld felzárkóztatása volt, nem állt érdekében a nagyrészt magyarok által lakott területek fejlesztése. A félbeszakadt modernizációs folyamatot jelentős mértékben gátolta a román közigazgatással megjelenő balkáni típusú, alacsony munkamorál és a korrupció.

Annak ellenére, hogy az első világháború eredményeként Erdélyt Romániához csatolták, nem változott a székely ember térszemlélete, regionális identitása. A románsággal való korábbi gazdasági, kulturális, kereskedelmi kapcsolat némileg módosult a román államhatalomnak a régióban megjelenő befolyásával. A feltételek, az erőviszonyok teljesen megváltoztak, a székely embernek újra meg kellett tanulnia a különböző túlélési technikákat ahhoz, hogy a román állam diszkriminatív intézkedéseit kikerülje, és negatív következményeit csökkenteni tudja.

A második bécsi döntés után Erdélyben a közélet és a politikum számára a legfontosabb az erdélyi újjáépítés, a visszatért területnek az ország vérkeringésébe való bekapcsolása volt. Ezen elsősorban a gazdaság, társadalom, politika modernizációját, iparosítást, a mezőgazdasági termelés korszerűsítését, szociális

problémák megoldását értették. A korabeli gazdaságpolitikusok szerint Erdély gazdasági támogatásával nemcsak a két világháború közötti román kormányok, de az első világháború előtti magyar kormányok mulasztásait is pótolni kellett. A harmincas évek végére a döntően rurális térségben „az alacsony termelési színvonal és terményárak következtében a mezőgazdasági lakosság életszínvonala a Székelyföldön tovább süllyedt. Szakértők véleménye szerint egy 3–4 holdas kisbirtok évi jövedelmét 15 ezer lejnél (500 pengő) többre nem lehet értékelni” (Pongrácz, 1940, 804. o.). A gazdák nem rendelkeztek megfelelő vetőmagvakkal, rét- és erdőgazdálkodás gyakorlatilag nem létezett, a gyümölcs-termesztés külterjes volt, nem alkalmazták a permetezést. Az állattenyésztésben szükséges volt a fajtajavítás és az állatorvosi szolgálat megszervezése.

1940–1944 között a mezőgazdaságban a gyenge piac miatt az állam volt a legfontosabb modernizáló tényező. Az államilag irányított termelészervezést az erdélyi közgondolkodásban is hasznos gazdaságpolitikai eszköznek tekintették. A cél érdekében a Földművelésügyi Minisztérium kirendeltséget létesített Kolozsváron. Az Országos Mezőgazdasági Kamara hatásköre nem terjedt ki a visszacsatolt területekre. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt foglalkozott a különböző problémák megoldásával. Több törvényjavaslatot is kidolgoztak a gazdaság fejlesztésére. Ezeket helyzetfelmérő tanulmányok előzték meg, amelyek megállapították, hogy alacsonyak a termésátlagok, elmaradott a termelési technológia, a földek szétszórtsága miatt tagosítás szükséges stb. A földművelési miniszter kezdeményezhette a tagosítást, tenyésztési vidékeket állapíthatott meg, előírhatta a vetőmagokat, kötelezővé tehetette a nemesített magvak használatát, a közlegelők fásítását, trágyázást, a szakaszos legeltetést, valamint bármely szántóföldi növénynek a termesztését. A törvény kiemelt fontossággal kezelte a korszerű mezőgazdasági ismeretek terjesztését az alsó-, közép- és felsőfokú oktatás fejlesztésével, mintagazdaságok létesítésével, kísérleti termeléssel, kiállítások rendezésével. A mezőgazdaság fejlesztésére a törvény évi százmillió pengőt irányzott elő. A rendelkezésre álló összeg terhére adott támogatásokat magánvállalkozásoknak, termelőknek folyósították vissza nem térítendő, illetve kölcsönök formájában. A mezőgazdaságnak folyósított támogatásokkal párhuzamosan a kormány az infrastruktúra fejlesztésére is nagy gondot fordított: 35 millió pengő útjavításra, 48 milliót vasútépítésre, 4 milliót pedig a postahálózat javítására költöttek. A szövetkezeteknek 5 milliót, a fakitermelőknek 1,5 milliót folyósítottak. Nem utolsó sorban a különböző pénzügyi intézetek is nagy szerepet játszottak gazdaságfejlesztő programok finanszírozásában.

Az állattenyésztés területén a minisztérium megszervezte a vármegyei állattenyésztő állomásokat, a székelyföldi megyék központja Csíkszereda volt. A vármegyékben megszervezték az állattenyésztési szolgálatokat, az állattenyésztés-

tő szervezetek, az EMGE-szakosztályok bonyolították a támogatások célba juttatását, állatkiállításokat és gazdanapokat szerveztek.

A mezőgazdasági termények feldolgozására korszerű begyűjtőket és üzemet, silókat, juhtejgyűjtőket és juhgomolya-készítő állomásokat, burgonyakeményítő- és szörpgyárat, vágóhidat (Csíkszeredában), lenfeldolgozót, tejgyárat (Gyergyószentmiklóson), hordó- és dongagyárat (Csíkszentsimonban) létesítettek.

A mezőgazdaság korszerűsítését célzó állami támogatások a korabeli társadalom hasznosnak tartotta, annak ellenére, hogy a rendelkezésre álló rövid négy év alatt a hatásukat nem érzékelhették teljes mértékben. Alapvető változások a társadalmi, gazdasági viszonyokban ennyi idő alatt nem mehettek végbe, annál is inkább, mert a régió ezúttal sem volt felkészülve a központ által kezdeményezett modernizációra. A folyamatot konfliktusok tarkították, mert egy fél-archaikus agrártársadalom került szembe a modernebb polgári társadalommal. A székelyföldi gazdaság szereplőitől az új helyzet: a modernizációs igények, a hadigazdálkodás körülményei nyitottabb gazdálkodói magatartást és sok erőfeszítést igényeltek.

A központi intézkedések ellenére a közvetlen termelési viszonyok, a birtokszerkezet, tulajdonlasi, örökösödési szokások nem változtak, ugyanakkor nem lehet tudni, hogy a különböző formákban elosztott forrásokból, szellemi és anyagi javakból mennyi többlettermelés jött létre, mert ez a hadigazdálkodás keretei között valósult meg.

A székelység helyzete a második világháború után tovább romlott, az erdőt, termelőeszközöket és a termőföldet kollektivizálták. Ezek az intézkedések a székelység egzisztenciáját, identitásának alapját, a magán- és a közösségi tulajdon szabadságát szüntették meg. A gazdaságpolitikai intézkedések az ideológiai motiváción túl a nemzetiségek ellehetetlenítésének, beolvasztásának politikáját szolgálták. Még azelőtt tönkretették a gazdaság hagyományos területeit, mielőtt a modernizáció változatosabb gazdasági szerkezetet tudott volna kialakítani.

A szocialista iparosítás, a munkaerő-elhelyezés nem az adottságok által biztosított lehetőségekre építkezett, hanem alárendelte a Székelyföld gazdaságát az országos tervgazdasági célokat és az etnikai számarány megváltoztatását támogató politikának.

7. A Székelyföld a román közigazgatási rendszerben

Az új román közigazgatás 1920-ban a megyerendszerre épült, bár létezett a második területi igazgatási szint, a járás (*plăși*) is.

A román közigazgatás-szervezés egyik központi kérdése az volt, hogyan csökkenthető az etnikai, kulturális törésvonalak mentén kialakult heterogenitás. Ennek érdekében komplex, statisztikai adatsorokra többé-kevésbé építő kritériumrendszert próbáltak alkalmazni a megyehatárok újrarajzolásának érdekében (*Vofkori*, 1996). A visszaélések és az állami szintű nemzetiségi gyűlölet megpróbálta teljesen felszámolni az önrendelkezésre berendezkedett székely társadalmat.

A román közigazgatás eltörölte az évszázadok során kialakult, a gazdasági és kulturális sajátosságoknak megfelelő megyehatárokat, és úgy módosította azokat, hogy a kisebbségek aránya a megye lakosságában csökkenjen. Az erdélyi megyerendszer két új megyével, Naszód és Szamos megye, valamint a nyolc nagy erdélyi város mellett, a másodrangú városok kategóriájával bővült. Az 1926. évi területi beosztás Romániát 10 tartományra (Erdélyben három), 71 megyére, 4219 járásra, 197 városra és 15 981 falura tagolta.

A két világháború között a közigazgatási rendszer az új államterületet két szintre, megyékre és járásokra osztotta. 1925-ben jelent meg az egységesítésről szóló törvény, amely meghatározta az ország területi felosztását, rendelkezett a megyei és községi hivatalok felállításáról.

A székelyföldi nagytérség Csík, Udvarhely, Háromszék és Maros megyék területével egyezett meg, kivételt Maros megye jelentett a hozzácsatolt marosludasi és két Kolozs megyei járás átkerülése miatt.

Az 1936-os közigazgatási reform során alkotott törvény a megyét és a községet jogi személyként, a járást viszont csak a községek munkáját ellenőrző szervként kezelte. A megyék határai nem változtak, viszont a törvény számos új járást hozott létre (1930-ban 130 járás volt, 1936-ban számuk 167-re emelkedett [*Molnár*, 1992]).

A városokat municípiumok, illetve városok, a falvakat községi székhelyek vagy falvak kategóriájába sorolták. Az 1938. augusztus 14-i közigazgatási törvény területi beosztása Romániában 10 tartomány létrehozását írta elő. Így Háromszék és Brassó megye a bukaresti székhelyű Bucsecs (Bucegi) tartomány része lett, míg Csík, Udvarhely és Maros-Torda megyék a román többségű Szeben, Fogaras, Torda-Aranyos, Kis-Küküllő és Nagy-Küküllő megyékkel együtt alkották az új Maros tartományt.

E törvény megfosztotta a megyét jogi személyiségétől (bár a megyehatárokat nem változtatta meg) és azt a tartományra ruházta, kialakítva ezáltal a hármas

tagoltságú közigazgatási rendszert: a tartomány, a megye és a járás területi szintjeit. A tartományok létrejöttét a decentralizálás szükségességével magyarázták, a valóságban viszont a képzett román bürokrácia akut hiánya, a magyar és a szász megyék céltudatos szétdarabolása, a fejlődési központok kialakulásának megakadályozása volt a meghatározó indok (*Molnár, 1992*).

A második bécsi döntés után a közigazgatásilag önálló ezer éves vármegye-rendszer részévé váltak az Észak-Erdély keretén belül visszacsatolt Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Beszterce, Máramaros, Szilágy, Szatmár, Szolnok-Doboka, Kolozs és Bihar vármegyék. A települések megyei és törvényhatósági jogú városok, valamint kis- és nagyközségek, ez utóbbiak a járások szervezetébe tömörültek.

1944 után Romániában a közigazgatási rendszer követte a politikai változásokat, a fokozatosan balra tolódó kormány egyre inkább a szovjet típusú közigazgatás és gazdaságszervezés gyakorlatát folytatta. 1950-ben a kommunista rendszer felszámolta a megyéket és szovjet mintára bevezette a rajonok (járások) szervezetét. A járások tartományokat alkottak. 1950-ben Erdélyben hét tartomány alakult.

A tartományok átlagos területe tízezer négyzetkilométer volt, lakosságuk 800 ezer és egymillió fő között alakult. A tartományok kialakításában a mezőgazdasági és az ipari területek összekapcsolására törekedtek, hogy munkaerőt biztosítsanak a folyamatosan növekvő ipari konjunktúra számára.

Az 1952. évi alkotmányban új elem volt a Magyar Autonóm Tartomány, amelyet a döntően magyarok által lakott Székelyföldön alakítottak ki Marosvásárhely központtal. A szovjet mintára létrehozott Magyar Autonóm Tartomány kettős célt szolgált. Elsősorban a román vezetők ily módon is igyekeztek előkészíteni a Magyar Népi Szövetség (az erdélyi magyarság érdekképviseleti szerve) felszámolását. Azt akarták bizonyítani, hogy ahol ilyen nemzetiségi vívmányok születnek, nincs szükség nemzetiségi érdekképviseleti szerve. Másodsorban a román politika szerint elsősorban a román–magyar határ mentén, valamint a Kolozsvár környékén található magyarlakta településeket kell gyengíteni, akár a román–magyar határtól távol eső székelyföldi magyarság átmeneti megerősítésének árán is (*7. ábra*).

A Magyar Autonóm Tartománynak a román politika csak átmeneti szerepet szánt. Ezt bizonyítja, hogy a tartomány sajátos helyzetét szabályozó státútum kidolgozására nem került sor. A Magyar Autonóm Tartomány létezésére hivatkozva Erdély többi részén a szórványban élő magyar lakosságot alapvető kisebbségi jogától fosztották meg (kétnyelvű táblák felszámolása, közigazgatási nyelvhasználat korlátozása stb.).

7. ábra

A Magyar Autonóm Tartomány



Jelmagyarázat: 1 – Tartományhatár (1952–68); 2 – Ideiglenes tartományhatár (1952–60); 3 – Ideiglenes tartományhatár (1960–68); 4 – Közigazgatási átrendezések iránya (1960); 5 – Magyar Autonóm Tartomány (1952–60); 6 – Magyar Autonóm Tartomány (1960–68); 7 – Tartományi székhely; 8 – A történelmi székek területe.

A következő átszervezés 1960-ban következett be, amikor a közigazgatás módosítása ürügyén tisztán román lakosságú területek hozzácsatolásával és több homogén magyarlakta járás elcsatolásával a tartomány etnikai összetételét megváltoztatták. Az újabb, most már Maros-Magyar Autonóm Tartományban a magyarság számaránya a korábbi 77,3%-ról 62%-ra csökkent.

A Maros-Magyar Autonóm Tartományt végül az 1968. évi 1. sz. törvény számolta fel formailag is. Az új közigazgatási törvény értelmében a megyék és községek határait úgy állapították meg, hogy kompakt magyar településeket szakítottak le hagyományos központjaiktól, a vegyes lakosságú vidékeken pedig

mindenütt biztosították a román többséget. Napjainkban is az 1968-as megyésítéskor kialakított közigazgatási határok vannak érvényben.

1960-ban Románia 16 tartományra, 160 megyére, 46 tartományi városra, 150 járásra és 127 járási jogú városra oszlott, ebből Erdély 7 tartományra, tartományi székhelyekkel, 19 tartományi városra, 60 járásra, 71 járási jogú városra oszlott. 1960-ban új fordulatot vett a területi-közigazgatási politika, közigazgatásilag is legitímálta a tartományi székhelyek körüli konurbációkat. A tartományi székhelyekké a központi fekvésű, jó infrastruktúrával adottságokkal, megyei méreteknél nagyobb kiterjedésű vonzaskörzettel rendelkező városok (pl. Brassó, Kolozsvár, Temesvár, Marosvásárhely stb.) váltak.

Tartományi igazgatás alá csak a nagyobb városok és a tartományi székhelyet adó ipari központok tartoztak, a többi várost a járások hatáskörébe utalták.

1960 után a székelyföldi nagytérség a Maros-Magyar Autonóm tartomány és Brassó tartomány között oszlott meg. A Brassó központú tartomány az ország legiparosodottabb régiója volt, országos jelentősége volt a traktorgyártásnak, a gép-, textil- és a vegyiparnak. A jól kiépített infrastruktúra erősítette a központi funkciókat (a tartományban már az 1960-as években 50%-nál magasabb volt a városiak aránya).

A termőföldben igen szegény Maros-Magyar Autonóm Tartomány jórészt magas domb- és hegyvidék. A sóban, energiahordozókban, fában, ásványvizekben gazdag vidék központja Marosvásárhely, egyetlen tartományi irányítású város. 1960 után területileg kibővült tartomány mutatói javultak (a Küküllő menti és a mezőségi gáz, szőlő, kukorica, gabona), de a nemzetiségi jelleg és az öngazgatási szerepkör egyre inkább háttérbe szorult.

Az intenzív, központosított iparpolitika 1968-ban megszervezte az iparközpontokat (az országos jelentőségű nagyvállalatok székhelyeit, amelyeknek egyben tartományi közigazgatási szerepköre is volt), ezzel a középirányítást próbálták erősíteni. Mindez csak néhány központ fejlesztését célozta, de áttételesen a megyei szint megszervezéséhez, az 1968-as közigazgatási reformhoz vezetett.

A megyésítés nyomán az alapvető közigazgatási egységek a megye, a város és a község lett. A közigazgatási reformtól az erőforrások egyenletesebb eloszlását, a falu–város kapcsolatának szorosabbá válását, sokoldalú fejlődését remélték.

A 39 romániai megyéből (1980-tól már 40 a számuk) Erdély 16 megyével részesült. Székelyföld magterülete Hargita, Maros, Kovászna megyék, de találunk székely falvakat Brassó megyében is. A három megye kialakítása körül hosszas viták dúltak, a végleges megoldás politikai kompromisszumok eredményeként alakult ki (*Sarány–Szabó*, 2001).

Hargita megye megalakulása

Románia új területi-adminisztratív felosztásának eredményeképpen a Maros-Magyar Autonóm tartomány egy részéből alakították ki a 86 százalékos magyar lakosságú Hargita megyét.

1968. február 14-ére összehívták a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának ülését, hogy jóváhagyja a végleges döntést, amely alapján más elképzelést tükrözött, valamint február 15-ére a Nagy Nemzetgyűlést, hogy törvényerőre emelje a párthatározatot, amikor sor került a „szeredai tüntetésre”.

A helyi, nem hivatalos nyilvánosság régebben is számon tartotta, ma is számon tartja, hogy a megye létrejöttét – és főleg azt, amilyen formában létrejött – nemcsak a párt- és államhatalmi akarat, hanem egy, a helyi társadalmat megmozgató, ha kell kockázatos, mert emberek bőrét vásárra vivő „hősi tett”, az 1968. februári, kétnapos Csíkszeredai tüntetés határozta meg. A helyi társadalom úgy „tudja”: az, hogy Székelyudvarhely helyett Csíkszereda lett a megyeközpont, ennek a megmozdulásnak az eredménye.

Forrás: Sarány–Szabó, 2001.

1968-ban megyei jogú várossá nyilvánított Székelyudvarhely és Marosvásárhely, 1972-ben Csíkszereda és Sepsiszentgyörgy is elnyerte e rangot. 1972-ben az új faluszisztematizálás összevonta a falvakat és a legkisebb közigazgatási egységgé a községet nyilvánította. A község több falut integráló közigazgatási egység, amely nevét általában a legfejlettebb település után nyerte. A névadó település vált ezáltal a közigazgatási központtá.

A falvak belső rendje ennek következtében fellazult, a falusi térségek elhanyagolódtak. Ezzel ellentétes folyamat volt az új városok megjelenése. A korszak fejlődő települései a nagy ipari létesítményekkel és az új lakótelepekkel rendelkező munkásvárosok lettek.

Az integrálódás a falvak összevonása, megszüntetése ellenére a regionális érdekek egyre inkább a háttérbe kerültek, az ipari és mezőgazdasági egységek megyei és iparközponti alárendeltségben működtek, a centralizáció a társadalmi feszültségek miatt is egyre inkább erősödött.

A szocialista típusú modernizáció a területi egyenlőtlenségek és a falu–város közti különbségek csökkentését tűzte ki célul, viszont a fejlesztési politika 1970-ig a korábban is fejlett területeket kezelte kiemelten. A gazdasági növekedés hagyományos (főként ipari) tengelye Temesvár–Szeben–Brassó–Ploesti–Bukarest vonalat követte. A megyésítésig a fejlesztési célobjektumok között találjuk a tartományi székhelyeket, valamint a bányavidékeket.

A hetvenes években jelentek meg a megyeszékhelyek, mint településfejlesztési objektumok, ennek értelmében a városhiányos, illetve a nagyvároshiányos vidékek értékelődnek fel, így a Székelyföld is. Jó példa erre Csíkszereda vagy Sepsiszentgyörgy, ezekben a városokban több ezer új munkahely létesült az

erőltetett ipartelepítés nyomán. A gazdaságfejlesztési programok túlnyomó része az ipari termelés bővítésére koncentrált.

A gazdasági területi struktúra változásának másik alapvető jellemzője az ipartelepék és a koncentrált nagyvállalatok létrehozása volt. A kisebb települések nem részesültek az iparfejlesztés áldásából, hiszen bennük nem lehetett „optimális üzemméretű” ipartelepét létesíteni. A falvak ennek a logikának áldozatul esve egyre kevésbé váltak a fejlesztések célterületévé, a vezetés a modernizációt és az urbanizációt csak a falusi életforma teljes felszámolásán keresztül vélte kivitelezhetőnek.

A háromszintű közigazgatás bevezetésével a középírányítás alkupozíciója megszűnt, a meghatározó területi egységek a megyék lettek. Minisztertanácsi rendelet szabályozta a nagyvárosba költözők számát, a nem központi falvakban viszont megtiltották a magánlakások építését. A falvakban a hatvanas években évente több mint százezer lakás épült, ez a szám a hetvenes években éves átlagban 35 ezer, a nyolcvanas évek elején viszont kevesebb, mint évi 13 ezer volt.

A Székelyföldön a legtöbb lakást 1970–1978 között építették a nagy ipartelepítések és munkaerő-kereslet nyomán kialakuló magas jövedelemtöbblet megjelenése következtében.

A Román Kommunista Párt terület- és településfejlesztésének meghatározó iránya a településkonzentráció és a városok funkcióinak fejlesztése lett, ami jelentős munkaerő-vándorlásban, infrastrukturális fejlesztésben nyilvánult meg. Az egyetlen szempont a településfejlesztésben a kommunális beruházások gazdaságosságának megteremtése volt, ezért a városok lakosságszámát betelepítésekkel növelték.

Az egyirányú fejlesztés ellenére viszonylag komplex ipari struktúra maradt fenn Hargita és Kovászna megyékben, ez utóbbi viszont rendkívül erős vertikális kapcsolatokkal kötődött Brassó ipari körzetéhez.

Az így decentralizáltnak minősített gazdaságfejlesztés viszont egyoldalúsága révén a gépipar túlsúlyához vezetett még a nem hagyományosan iparosodott térségekben is, ennek ellenére tény, hogy sokkal kiegyensúlyozottabb iparszerkezet maradt fenn a hagyományos erdélyi iparvidékeken. Az egyoldalúság eredménye ma is érződik, hiszen a legmagasabb munkanélküliségi ráta ezen települések esetében mutatható ki (Székelyföldön Szentegyháza, Balánbánya, Székelykeresztúr).

Az 1989. évi rendszerváltozás következtében ezek a kérdések lekerültek a napirendről, viszont a falusi települések magukon viselik e torz településfejlesztés nyomait.

IRODALOM

- BALATON P. 2002: A székely akció. In: *A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. II. Székelyföld Konferencia*. Csíkszereda, Székelyföld 2000 Munkacsoport. 327–342. o.
- BENKŐ E.–DEMETER I.–SZÉKELY A. 1997: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület.
- EGYED Á. 1968: Székely-vándorlás a századfordulón. – *Korunk*. 5. 743–749. o.
- EGYED Á. 2002: *Falu, város, civilizáció. Fejezetek Erdély gazdaság- és társadalomtörténetéből, 1848–1914*. Második, javított kiadás. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.
- IMREH I. 1979: *Erdélyi hétköznapiak. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudális időszakáról, 1750–1850*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- IMREH I. 1983: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- KOLUMBÁN G. 1999: A Székelyföld mint fejlesztési kihívás – *Korunk*. 4. 3–8. o.
- KOSÁRY D. 1992: *Erdély a történelemben*. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület.
- MOLNÁR J. 1992: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben.(1876–1968). – *Korunk*. 9. 88–97. o.
- PÁL J. 2001: Városfejlődés a Székelyföldön az első világháború előtt. In: *A kulturális régiók szerepe a regionális fejlesztésben. I. Székelyföld Konferencia*. Csíkszereda, Székelyföld 2000 Munkacsoport. 201–208. o.
- PÁL-ANTAL S. 2002: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- PONGRÁCZ K. 1940: Erdély és a Székelyföld gazdasági problémái. – *Közgazdasági Szemle*. 64. 789–829. o.
- SARÁNY I.–SZABÓ K. 2001: *Megyecsínálók. Hargita megye keletkezése*. Csíkszereda, Státus Kiadó.
- SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1993: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Reprint kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZÜCS J. 1974: *Nemzet és történelem*. Budapest, Gondolat.
- TRÓCSÁNYI ZS. 1973: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VÓFKORI L. 1996: *Erdély közigazgatási és etnikai földrajza*. Vörösberény, Balaton Akadémia.